

ABDÜLHAK HAMİD TARHAN

İçindekiler

Hayatı

Eserleri

Anlatılarındaki Tipler

Konular

Temalar (Tema ve Eser ilişkisi – Temaların Tasnifi)

Diğer Edebiyatçıların İncelemeleri

Şiirleri

Tavsiye Kaynakça

Hayatı

Ailesi Aile silsilesine bakıldığında kökenlerinin Mısır'ın Sünbat Kasabası'na dayandığı anlaşılan yazarın, Süleymaniye Tıp Medresesi'ni bitirip müderris olan Abdülhak Molla'nın torunu olduğu anlaşılır. Yaşadığı dönemde fen bilimleriyle uğraşmış, devletin çeşitli kademelerinde memur olarak çalışmış Abdülhak Molla, aynı zamanda şiir yazar ve söyleyen bir şahsiyettir. Dönemin varlıklı sayılabilecek ailelerinden birinde dünyaya gelen Tarhan, oldukça iyi bir ortamda büyümüş ve ülkenin en iyi hocalarından eğitim alarak dedesinin sosyal ve kalıtsal birçok niteliğini devam ettirmiştir. Babası Hayrullah Efendi de dönemin önemli şair ve alimlerinden biri olarak yazarın doğduğu dönemlerde Mekâtib-i Umûmiye nâzırlığında çalışmaktadır. Tarih konusunda babasından çok şey öğrendiği gibi Çerkezistan'dan bir esir olarak getirilen annesi Müntehâ Nasib Hanım'ın masalcılığında da ziyadesiyle etkilenmiştir. Babası tarafından kaleme alınmış olan "Seyahatnâme" adlı eseri, Tanpınar tarafından değerlendirilmiş ve Hayrullah Efendi çağın ötesinde ve Batıcı bir sima olarak kabul edilmiştir. 2 Ocak 1852 yılında Bebek'te dünyaya gelmiş olan Tarhan böyle bir ailede yetişmiştir.

Eğitimi Tanzimat Döneminin en önemli şair ve yazarlarından biri olarak kabul edilen Tarhan'ın eğitim hayatı birçok değişkenle doludur. İlk tahsiline Bebek'teki mahalle mektebinde başlayan yazar, daha sonra Hisar Rüştüyesi'ne (Robert Koleji) gönderilir. Fakat Tarhan'ın eğitim hayatı boyunca ona etki eden birçok hususi hocası da olmuştur. Devrin en tanınmış öğretmenlerinden olan Hoca Tahsin Efendi'den dersler almış ve Evliya Hoca tarafından da şiir üzerine dersler almıştır. Babasıyla birlikte yaptıkları Tahran seyahatinde Bahaeddin Efendi ve Tahsin Efendi'den ders alır. Usûl-i Cedide olarak adlandırılan çağdaş eğitimbilimi akımını başlatmış olan Selim Sabit Efendi'den de dersler almıştır. Babasının Maarif Müsteşarı olarak Fransız Akademisi'nde görevlendirilmesiyle birlikte Tarhan, Fransa'nın önemli okullarından biri olan École National'e yatılı olarak yazdırılır ve bu tecrübe yazarın fikir dünyasında derin izler yaratacaktır. Hayatına birçok kadın girmiş olan yazarı en derinden etkilemiş olan eşleri Fatma Hanım ve Lüsiyen'dir. Tarhan 13 Nisan 1937 tarihinde hayata gözlerini yummuştur.

Kariyeri 1866 yılında görevlendirildiği Tahran Sefâreti Katıplığı onun ilk mesleki tecrübesi olur. Burada bir yıl kadar çalıştıktan sonra Maliye Nezareti'nde görevlendirilir. 1867 - 1876 yılları arasında burada görev yapan yazar, Ebuzziya Tevfik aracılığıyla Namık Kemal, Recaizade Mahmud Ekrem ve Samipaşazade Sezai gibi önemli isimlerle tanışarak yazın alanındaki fikirlerini yavaş yavaş oluşturmaya başlar. 1876 yılında Paris Sefareti Katıplığı'na atanan yazar ilk kalem tecrübelerini burada gerçekleştirir. "Liberte" ve "Nesteren" adlı eserlerini tamamlayıp yayımlamak isteyen yazar, II.Abdülhamid'in emriyle görevinden azledilir. 1885 - 1895 yılları arasında Londra Sefareti Başkatıplığı yapan Tarhan, tiyatro konusunda bilgi ve deneyimlerini daha da derinleştirir ve "Zeynep" ile "Finten" adlı eserlerini burada kaleme alarak II.Abdülhamid yönetimini gizlice tenkit etmeye başlar. Bu eserlerinden dolayı padişaha şikayet edilen yazar zorunlu bir tatile çıkartılır. 1895 ile 1897 yıllarında Lahey Sefaret Elçiliğine getirilen yazar, "Nesr-i Mukaffa" olarak adlandırdığı yeni bir yazınsal türü tartışmaya açar. 1897 - 1908 yılları arasında Londra Sefareti Müsteşarlığı'na gelmesiyle birlikte Osmanlı coğrafyasında İttihad ve Terakki hareketiyle oldukça çalkantılı bir dönem başlar. Brüksel Sefareti Elçiliğine getirildiği 1908 - 1912 yıllarında Meşrutiyet ilan edilmiş, 31 Mart Olayları patlak vermiş, Osmanlı Devleti hızla toprak kaybetmeye başlamış ve Fecr-î Âtî grubu kurulmuştur. Son olarak 1929 yılında İstanbul Milletvekili olan yazar 1935 yılında kadar bu görevini devam ettirir.

Yazınsal Anlayışı Döneminin edebiyat çevrelerinde “Şairi-Âzâm olarak adlandırılan Tarhan, şair kimliğine rağmen daha çok tiyatro alanında eserler vermiştir. Fakat bu eserlerin bir çoğu manzum biçim ve biçimde oluşturulmuştur. Namık Kemal, Samipaşazade Sezai, Recaizade Mahmud Ekrem ve Ziya Paşa gibi dönemin en önemli edebi şahsiyetleriyle iletişim halinde olan Tarhan, onlardan esinlenmiş ve onlardan eserlerini yazarken ya da yazdıktan sonra tavsiyeler almıştır. Geleneksel açıdan bu isimlerin etkisinde kalan yazar, dünyanın birçok yerine seyahatler yapmış ve çeşitli görevlerde bulunmuş olarak Avrupalı yazarları ve yazınsal akımları da yakından tanıma imkanı bulmuştur. Tanzimat döneminde yazınsal açıdan Osmanlı aydınlarını en çok etkileyen sanatçılar Fransız yazarları olmuştur. Corneille ve Racine gibi klasik tiyatro yazarlarını okumuş olan Tarhan, onların yazınsal anlayışlarından hayli etkilenmiş hatta kaleme almış olduğu bazı eserleri bu yazarların belirli yapıtlarının birer uyarlaması niteliğindedir. Victor Hugo ve Shakespeare gibi Romantik akımın temsilcilerini de inceleyen yazar, birçok eserinde bu akımın ilkeleri ve uygulamalarını göz önünde bulundurarak eserlerini oluşturmuştur. Daima yeni bir tür geliştirme arayışında olmuş olan yazar “Nesri Mukaffa” adıyla ortaya attığı nazım ve nesir karışımı, biçimsel olarak duraksız kafiyeli hece ölçüsüyle oluşturduğu yeni yazın türü, dönemin birçok yerel sanatçısı tarafından eleştirilmiş ve uygun bulunmamıştır. Kaleme aldığı eserlerde aklına gelen her konuya değinme ihtiyacı güden yazarın yapıtları genel olarak hayli dağınık ve düzensiz bir görünümündedir. Şiir yapıtlarında ise, biçim ve biçimsel olarak geleneksel anlayışlara sadık kalmasının yanında yeni uygulamalar da denemiştir. Genel olarak aruz kalıplarıyla ve mesnevi nazım biçimiyle oluşturduğu eserlerin konularını, hayatına ciddi derecede etki etkisi olmuş insanlar, şahsi yaşantısı ve metafiziksel sorgulamaları oluşturur.

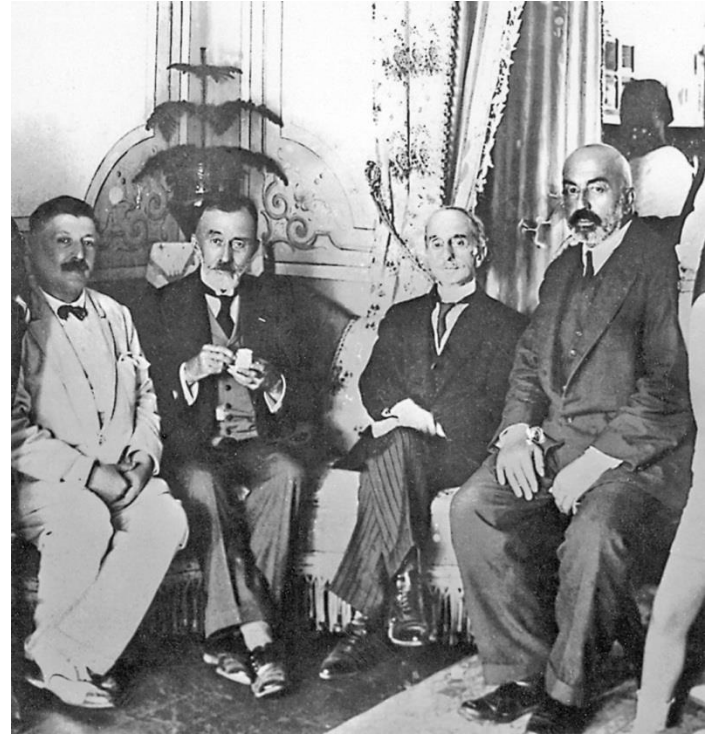
ESERLERİ

Tiyatroları

Mâcerâ-yı Aşk (1873)
Sabr u Sebat (1875)
İçli Kız (1875)
Duhter-i Hindu (1876)
Nazife (1876)
Nesteren (1878)
Tarık yahut Endülüs Fethi (1879)
Tezer Yahut Abdurrahmanü's - Salis (1880)
Eşber (1880)
Finten (1887)
Zeynep (1908)
İlhan (1913)
Liberte (1913)
Turhan (1916)
İbn-i Musa yahut Zatü'l-Cemal (1917)
Sardanapal (1917)
Abdullahü's Sagir (1917)
Yadigar-ı Harb (1917)
Cünun-ı Aşk (1917)
Tayflar Geçidi (1917)
Yabancı Dostlar (1922)
Ruhlar (1922)
Arziler (1925)
Hakan (1935)
Kanuni'nin Vicdan Azabı (Yayımlanmamıştır)

Şiirleri

Sahra (1879)
Makber (1885)
Ölü (1885)
Divaneliklerim Yahud Belde (1885)
Bunlar O'dur (1885)
Hacle (1886)
Kahbe Yahut Bir Sefilenin Hasbihali (1886)
Bala'dan Bir Ses (1911)

(Cenab Şahabeddin, Abdülhak Hamid, Sâmipaşazâde Sezai,
Mehmet Âkif)
Kaynak: İslâm Ansiklopedisi

Validem (1913)
İlham-i Vatan (1916)
Garam (1923)
Hep Yahut Hiç (1982) (Tarhan'ın yayımlanmamış şiirlerinin derlemesi)

ANLATILARINDAKİ TİPLER

Genel bakış Yazarın tiyatro eserleri üzerine çeşitli yazın eleştirmeleri tarafından yapılmış tasnif çalışmalarında yapıtların geniş coğrafyalarda geçerek çeşitli tipler üzerine kurgulandığı saptanmıştır. Endülüs çevresinde geçen beş eserindeki karakterler; zalim ve ideal yöneticiler, vatansever ve menfaatçi kahramanlar etrafında toplanır. Gündelik hayatı konu edinen eserlerinde kentsoylu sınıfa mensup olan fedakar, aşık tipler görülürken bunlara karşı olarak entrikacı ve kindar tipler görülür. Yazarın eserlerini kurgularken oluşturduğu kişi kadrolarındaki en başat kaygısı, anlatıdaki entrik unsurları güçlendirecek diyalektik açıdan birbirlerine zıt olan tipler oluşturmaktır. Anlatıların geneli bir aşk üçgeni etrafında kurulur ve birbirlerini seven iki aşığın yanında mutlaka aldatılan, ihanete uğrayan ya da sevgililerin kavuşmasını engelleyen bir karakter de vardır. Yazarın anlatı evrenlerinde eylemlerde bulunan tipler dönemin toplumsal sorunlarına değinip, mevcut yöneticileri eleştirirken bir yandan da yazarın kendi şahsiyetinde var olan sorunlara değinip bunlara çözümler ve cevaplar arar. Tematik açıdan oldukça fazla tekrara düşen yazarın oluşturmuş olduğu tipler farklı coğrafyalarda farklı meslekler yapsalar da verilmek istenen iletiler, ve yaşanan vakalar birbirlerine çok benzer.

1. **Olumlu Yöneticiler** Yazarın çoğu eserinin dışında bazı eserlerinde ideal bir yöneticinin nasıl olması gerektiğinin portresi çizilir. Şahsi menfaatlerinden tamamen soyutlanmış, ülkesi ve halkı için her türlü fedakarlığı yapabilecek, insani erdemlerin ve değerlerin en büyük savunucusu olan yöneticiler yazar tarafından olumlu tipler olarak okura yansıtılır. Kaleme almış olduğu tiyatro eserlerinin çoğunda bu tarz tipler görmek mümkündür. Endülüs çevresinde geçen, Kanbur dairesi olarak adlandırılan ve masal ile efsane karışımı olan eserlerinde halkını ve insanlığı büyük ülkelere taşıyacak liderler bulunmaktadır.

Hakan (Hakan) Esere adını veren karakter, Türk devletinin hükümdarı olarak yazarın diğer yönetici tiplerinden oldukça farklıdır. Çoğu eserindeki yönetici tipler genel olarak zalim, yalancı, entrikacı, bencil, menfaatçi, umursamaz vb. özelliklere sahipken Hakan tiplmesi bunların tam tersi özellikler gösteren fedakar, vatansever, adil, insansever, alçak gönüllü ve aşık bir tiptir. Bunun haricinde yazarın olumlu bir yönetici olarak çizdiği tek karakteri Abdullahü's-Sagîr'dir. Fakat o da yönetici vasıflarını sevdiği kadın için terk ederek iradesiz bir tavır sergiler. Ondaki farklı olarak Hakan, milleti için her şeyi feda edebilecek bir bilince sahiptir. Hakan ülkesiyle ilgili bir karar alınması gerektiğinde bunu kendi başına değil kurultayla birlikte yapar. Bu özellikleriyle alegorik açıdan Atatürk'ü temsil ettiği de söylenebilir. Günay Hatun'la evli olan hükümdar, rüyasında aşık olduğu bir genç kadın olan Koncu için yasaları değiştirerek eski eşini boşar ve sevdiği kadınla evlenir. Bu durum karakter açısından tutarlı bir davranış olarak görülmez. Eşinin eski sevgilisi olan Gök Alp'le de hafiften bir rekabet içindedir.

Âdil Behram (Mâcerâ-yı Aşk) Keşmir'in hükümdarları olan karakter, oğlu Bedr-i Felek'i kardeşinin kızı olan Sâkıbe Sultan'la evlendirmek ister. Fakat oğlunun kindarlığı, entrikacılığı ve zalimliğinden bıkmış olan babanın oğlunu böylesine masum bir genç kızla evlendirmeye gönlü elvermez. Sâkıbe Sultan, sevdiği adam olan Haydar Mirza'yla kaçıp gittiğinde bu durumu normal karşılar ve öz oğlu sevgililere engel olmaya çalıştığı anda onu yakalatar ve öldürtür.

Emir Çoban (İlhan) Süregelen anlatıdaki entrik çatışmanın olumlu tarafında yer alır. Devletin çeşitli üst kademelerinde görevler yapmış olan sadrazam, bilgeliği ve tecrübesiyle ön plana çıkar. Devlete yapmış olduğu katkılardan dolayı sevilir ve saygı görür. Kendisini ciddi bir rakip olarak gören Bahadır Han'ın hilelerine karşı ayakta kalmaya çalışır. Onunla girdiği kanlı mücadelelerde kızlarını ona terkeder, oğullarının ölümüne şahit olur ve en güvendiği insanların ihanetine uğrar.

Behram (Nesteren) Gazanfer'in kardeşi ve Hüsrev'in babası olan veliaht, kardeşinin sergilemiş olduğu tutum ve tavırların tam aksi yönde hareket eder. Ağabeyinin aksine halk tarafından sevilir ve takdir edilir. Becerileri ve karakteri göz önüne alındığında asıl hükümdarın Behram'ın olmasında herkes hemfikirdir. Bu durumun farkında olan Behram, ağabeyinin tavırlarından hiç hoşlanmaz ve onunla ilgili bu eleştirilerini de yüzüne vurur. Basit bir olay yüzünden ağabeyini oğluna öldürten

karakter, tutarlı ve güçlü bir izlenim oluşturmaz. Oğlunun idam edilmek istenmesine ses çıkarmaz, asıl sorumlunun kendisi olduğunu dillendirmez. Fakat bütün bunların yanında yönetici olarak herkes tarafından takdir edilir ve sevilir.

Abbas (Zeynep) Melik A'lâ'nın kendisine en güçlü rakip olarak gördüğü Abbas, kendisi tarafından gaddar ve acımasız bir karakter olarak çizilir. Lakin Abbas'ın yer aldığı bölümlerde onun tam tersi bir tiplene olduğunu görürüz. Kırdı düzenlenen müzik meclisine derviş kılığında katılarak sanatını icra ederken Zeynep'le tanışır ve ona meftun olur. A'lâ tarafından bakıldığında hayli zalim bir tiplene olarak sunulan Abbas aslında hayli iyicil, vefalı, Zeynep'e aşık, eski eşi olan Zehra'yı aklından çıkaramayan, Ceyran'ı seven ama aynı zamanda ona acıyan, rüyalarından tedirgin olan normal bir insan görünümündedir. A'lâ tarafından kandırılmış ve Zeynep'in oyunlarıyla sevdiği ve acıdığı kadın Ceyran'ı yanlışlıkla öldürmüştür. Anlatıdaki aşk üçgeninde sevdiği kadının gazabına uğrayan ve aynı zamanda ona kavuşan bir tiplene olarak görülür. Onun bu ve buna benzer özellikleriyle, yazarın öz yaşam öyküsünden hareketle, Hamid'e benzediği çeşitli edebiyat eleştirilenleri tarafından dile getirilmiştir.

Eşber (Eşber) Vatanını ve halkını her şeyin üzerinde tutan karakter, Pencap'ın hükümdarıdır. Eserin adını alan anlatı kişinin, esarete ve zorbalığa asla tahammülü yoktur. Mücadele edeceği düşmanın ordularından sayıca çok daha az bir silahlı güce sahip olsa da düşmanından daha cesurdur. Vatani görevleri ve sorumluluk bilinci bütün benliğini kuşatmış olan karakter, vatana ihanet edeceğini dolaylı yoldan da olsa dile getiren kız kardeşini feda eder ve hatta düşmanına korku salmak ve mesaj vermek için cesedini kalenin kapısına astırır. İnançları ve ülküleri için yaşayan bir insandır. Yaşamaktan da öte bunlar için bir an bile ölmekten çekinmez. Yazarın vermek istediği iletilerin en önemli taşıyıcısıdır.

Abdülaziz (İbn Musa) Esere adını veren karakter, Tarık Yahut Endülüs Fethi'nin aksine bu anlatıda en ön plandadır. Endülüs'de ilerleyen Arap askeri birliklerine komutanlık eden karakter, gittiği her yerde barışın ve refahın savunuculuğunu yapar. İspanyol ve Arap halkları arasında evlilikler gerçekleştirerek iki kavmin bir araya gelmesini amaç edinir. İnançlı, barışçıl, mücadeleci, idealist, samimi ve aşık bir tiplene olarak tasvir edilir. Komutan ve devlet adamı olarak yönetimi altında bulunan bütün halklara eşitlikçi ve adaletli bir tutumla yaklaşır. İnsanların dini inançlarını kendi hür vicdanlarına bırakır ve bu tutumuyla herkesin takdirini ve hayranlığını kazanır. Savaş meydanlarında göstermiş olduğu başarının yanında, düşmanları ve rakiplerine de yeri geldikçe liyakati esas alarak onların hak ettikleri yerlerde kalmalarını sağlar.

Liberal (Liberte) Despot'un çevresindeki dalkavuklar, onu ne kadar yanıltıp kandırsa da, Liberal Despot'a her zaman gerçekleri ve doğruları söylemiştir. Eserde akılcı ve yararlı olan ülküleri temsil eder. Diğer dalkavukların aksine Liberal, devletin ve halkın geleceğini düşünür ve bu doğrultuda hareket eder. Halkının ve memleketinin gelişimi ve atılımı için birçok devrim ve reform yapmaya niyetlidir. Liberte'ye göre o: Hamiyetli, sadık, cesur, kahraman-ı alem'dir. Önemli edebiyat araştırmacılarının belirttiği üzere, eserdeki bu alegorik tipin aslında Mithat Paşa'yı temsil ettiği söylenebilir.

Abdurrahmanü's Sâlis (Tezer) Endülüs tarihinde, elli yıl hükümdarlık yaptığı kayıt altına alınmış olan III. Abdurrahman'dan esinlenerek oluşturulan karakter aracılığıyla hükümdarın kayıt altına alınmamış, hayatındaki on üç günlük zaman dilimi konu edinir. Temel kurgu bir aşk anlatısı üzerine kurulmuş olsa da bu anlatı aracılığıyla hükümdarın adil, demokrat, eşitlikçi ve merhametli bir karakter olarak toplumsal beklentiler karşısında bireysel isteklerini nasıl feda ettiği anlatılır. Onun için toplumun istekleri ve özlemleri, bu uğurda sevdiği masum bir kızı öldürebilecek kadar önemlidir. Dolayısıyla tiplene olarak iyi bir yönetici görüntüsü verse de bir aşık olarak kötü bir tutum sergiler. Toplum karşısında kendi iradesini yok eder ve varlığını hiçleştirir.

2. **Olumsuz Yöneticiler** Yazar yaşadığı dönem boyunca karşılaştığı yönetsel sorunları birçok eserinde alegorik düzlemde ele almış ve zalim, despot, bencil yöneticileri ağır bir şekilde tenkit etmiştir. Müellifin birçok eserinde karşılaştığımız bu tiplene; kendi zevklerinden başka hiçbir şey düşünmeyen, hayli zalim, halka sırtını dönmüş ve onların sorunlarıyla ilgilenmeyen, kendi ihtirasları için en yakınındaki insanlara ihanet edip hatta onları öldürebilecek davranışlar gösterirler. Esin kaynaklarını tarihten ve efsanelerden alan neredeyse bütün eserlerinde bu tarz anlatı kişileriyle karşılaşmak mümkündür.

Sardanapal (Sardanapal) Efsanevi Asur kralı Sardanapal'ın hikayesinden esinlenerek kurgulanan karakter, gerçekte olduğunun aksine ziyadesiyle zalim, zevk ve sefa düşkünüdür. Halkının sorunlarına ve ihtiyaçlarına tamamen kulak tıkayıp içki ve kadın düşkünü olmasından dolayı, paranoyak ve hileci bir hükümdar halini alır. Uzun yıllar boyunca halka çektiği sefaletten dolayı herkes tarafından nefret edilir ve çevresindeki dalkavukların da kendisine yönelik övgülerini ciddiye alır. İtaatsizliğe zerrece tahammülü olmadığı gibi, öz kızını, kendisine karşı dürüst olduğu için, hançerleyebilecek kadar gözü dönmüştür. Sahip olduğu güç ve yetki, onu tabiatına yabancılaştırmıştır, manevi anlamda zehirlenmiştir. Çevresindeki az sayıda olan dürüst insanı acımasızca cezalandırır ve siyasi, iktisadi ve toplumsal gerçekliklerden tamamen kopmuştur. Halkın kendisine karşı isyan çıkaracağını söyleyen en yakınındaki sadık adamlarını zindana attırır, işkence ettirir. Yazarın, kurgusal kaynaklarını tarihten aldığı birçok eserinde, buna benzer makyavelyen tipler görmek ziyadesiyle mümkündür.

Rodrik (Tarık Yahut Endülüs Fethi) Eserin kötücül karakteri, Müslüman Arapların tamamen tersi olan tutum ve davranışlar gösterir. Elinde bulunan güç ve yetkileri kendi bireysel menfaatleri ve zaafı için suistimal eden Makyavelyen bir tiptir. Emir erlerine karşı acımasız, zevk düşkünü ve kendini beğenmiş bir kişinin özelliklerini gösterir. Savaş meydanında ordularının bozguna uğradığını görünce tahtirevanıyla alandan kaçmaya çalışır. Fakat Tarık onu yakalar ve öldürür.

Despot (Liberte) Genellikle, Tarhan'ın konusunu tarihten alan eserlerindeki zalim ve müstebid yönetici tipleriyle benzerlikler gösterir. Lakin, eserdeki Despot tiplmesi bütün diğer karakterler tarafından olumlu özelliklerle nitelendirilir. İyi bir yönetici olmasına rağmen, çevresindeki dalkavukların kendisini yanlış bilgilendirmesi ve yönlendirmesinden dolayı, aynı zamanda bulunduğu mevkiyi de kaybetmek istemediği için kötü bir imaj çizer. Fakat kendi menfaatini koruyabilmek için en sadık yardımcısı Liberal'i feda eder.

Bahadır Han (İlhan) Eserin adını alan başkarakter, Cengiz Han'ın torunu Hülagü'nün kurmuş olduğu Moğol devletinin sonuncu hükümdarıdır. Atalarının kazanmış olduğu zaferlerle, ecdadının servetiyle ve kendi gücüyle sürekli övünür. Yazarın diğer eserlerindeki zalim lider karakterleriyle aynı özellikleri gösteren İlhan; zalim, doymak bilmez, düzenbaz, gücün esiri, iradesiz, ahlaksız, şımarık, bencil, şüpheli ve buyurgan bir tiptir. Bu özellikleriyle anlatı boyunca süregelen bütün entrik unsurların kaynağı ve yönlendiricisi olur. Fakat hırsının esirliğinden kaynaklanan eylemlerinin neticesinde kendi sonunu da hazırlamış olur.

A'lâ (Zeynep) Yazarın birçok eserinde yer alan zalim yönetici tiplerinden biridir. Kendi menfaatleri ve zaafı için en yakınındaki insanların ölümüne neden olmaktan çekinmez hatta kızı istemediği bir adamla evlenmeye razı olmayınca onu öldürtmeye niyetlenir. Caniliği olağanüstü seviyelere çıkan hükümdar çevresindeki hizmetlilerinin günahlarını görmemesi için gözlerini oydurur ve konuşmalarını için dillerini kestirir. Gösterdiği her eylemde ziyadesiyle gaddar, cani, entrikacı, melun, vefasız, yalancı, hain ve umursamazdır. Abbas'tan duyduğu korku sebebiyle kızını ona vermek ister fakat kızı bunu kabul etmeyince onun en yakın dostu olan Ceyran'ı Zeynep adıyla Abbas'a verir. Bu özellikleriyle anlatıdaki entrikanın en önemli kaynağıdır. Edebiyat eleştirmenleri tarafından alegorik açıdan Sultan II. Abdülhamid'i temsil ettiği kabul edilir.

3. *Cesur ve Fedakar Kahramanlar* Konusunu tarihten ve masallardan alan eserlerinde insani erdemlerin ve değerlerin güçlü birer temsilcisi konumunda olan halkı ve inançları için her türlü fedakarlığı yapabilecek cesur savaşçılar yer alır. İnançları ve idealleri için büyük zorluklara katlanır ve ağır bedeller öderler.

Dilşad Hatun (Turhan) Bütün ailesinin ölümüne sebep olan İlhan'ı öldürmeye ant içen kadın başkarakter, bu amacını gerçekleştirdikten sonra diğer mücrim olan Gıyaseddin'in peşine düşer. İlhanvari planlarını hayata geçirerek Gıyaseddin'i Kanbur'a öldürtür. İlk bölümlerde oldukça intikamcı ve amaçları olan bir karakter görüntüsüne sahip olan Dilşad, amaçlarına ulaştıktan sonra bambaşka bir mizaca bürünür. Evlenmiş olduğu Kanbur'a karşı duyguları yok denebilecek kadar azdır ve İlhan'ın kendi ailesine yapmış olduklarını unutarak ona yeniden hasret duymaya başlar. Derin bir iç bunalıma sürüklenen karakter, umutsuz ve amaçsız bir hayata mahkum olarak histerik bir ruh haline bürünür. Uykusunda görmüş olduğu kabusları gündüz gözüyle de görmeye başlar. İlk bölümlerde idealist ve hedefleri olan bir karakter yapısındayken daha sonra sürekli vicdan azabı yaşayan ve geçmişteki hayaletlerin kurbanı olan bir esir haline gelir.

Tarık (Tarık Yahut Endülüs Fethi) Eserin başkarakteri olan Tarık, bütün şahsi zaafardan soyutlanmış, insani erdemleri ve değerleri temsil eden örnek bir simgesel karakter niteliğindedir. Kölelikten, ülkesinin en önemli silah gücünün komutanlığına yükselir ve gerek savaş gerekse normal hayatında sergilediği tutum ve davranışlarla herkesin saygısını kazanır. Haksızlığa uğradığı zamanlarda bile karakterinden ve soğukkanlılığından taviz vermez.

Zehra (Tarık Yahut Endülüs Fethi) Yirmili yaşlarında olan kadın karakterimiz, oldukça aydın, cesur ve insani değerleri özümsemiş bir görüntüye sahiptir. Gerekliğinde oldukça şefkatlidir gerekliğinde ise oldukça hiddetlidir. Anlatının diğer Müslüman Arap anlatı kişileri gibi o da, insani erdemler ve ortak bilinçle doludur.

Sıdika Hatun (Abdullahü's Sagir) Oğlunun ülke yönetimindeki başarısızlığından ciddi derecede şikayet eden anne, vatansever, cesur, dini bütün, adil, merhametli ve sözünü esirgemez bir tiplenedir. Endülüs'ün kaybedilmesi nedeniyle en büyük hüsrânı yaşayan karakterlerden biri olur. Oğlu'nun beceriksiz bir yönetici olması, onun Berberistan halkının gözünde değerini azaltmaz ve halkı tarafından sevinçle kabul edilir. Gücü ve faziletiyle halkı tarafından sevilen ve saygı duyulan karakter, vatanını ve inançlarını oğluna tercih ederek yaptıkları seyahatte ondan ayrılır.

Adalina Merkado (İbn Musa) Tarık Yahut Endülüs Fethi'ndeki, baskıcı ve zalim krala karşı takındığı tavır ve milliyetçi eylemleriyle karşımıza çıkan Merkado'nun kızıdır. Ülkesinde kol gezen Arap güçlerinin yönetimini benimsemez ve babası gibi milliyetçi duygularla kendi halkının özgürlüğünü ister. Karşı tarafın vatan sevgisini, onurlu duruşunu yansıtan karakter, halkının özgürlüğü için her türlü fedakarlığı yapmaya ve mücadele etmeye hazırdır. Ailesinin çekmiş olduğu acılardan dolayı Araplara karşı kin besleyen karakter, bir yandan da Arapların iyiliği ve adaleti karşısında içten içe onları beğenir. Bu durum onda histerik bir kimlik kargaşası yaratır.

4. *Korkak ve Menfaatçi Kahramanlar* Esin kaynaklarını ve konusunu tarih ile efsaneden alan eserlerinde güçlü ve cesur karakterler olduğu gibi bunlara bir tezat olma niteliği taşıyan korkak ve umursamaz tiplmeler de vardır. Bu özelliklere sahip olan karakterler kendi ihtirasları ve menfaatleri için toplumsal beklentilere ve özlemlere sırt çevirirler.

Abdullahü's-Sagîr (Abdullahü's-Sagîr) Mevkisini kaybetmiş bir hükümdar olarak eserin başkahramanıdır. Arapların Endülüs'ten çekilmelerinin en önemli sebebi olarak, onun umursamaz ve bencil davranışları gösterilir. Kendisi bu konu üzerine herkes tarafından şiddetle suçlansa da Abdullah, hiçbir sorumluluk ya da utanç duymaz. O, iyi bir idareci vasıfları sergileyememiş olsa da daima barıştan yana bir siyaset yürütmüş ve savaştan kaçınmıştır. İnsanların hiddetle üzerine geldiği bir dönemde, toplumdan soyutlanıp sadece sevdiği kadınla aşkını yaşamak ister. Yazarın, diğer Müslüman hükümdar tiplmelerinden tamamen ayrılan karakter kaderine razı gelerek aşkının peşinden gider.

Gıyaseddin (Turhan) Kendi çıkarları için Çoban ailesinin ölümüne göz yummuş olan karakter, İlhan'ın Dilşad tarafından öldürülmüş olmasından memnundur. Şayet bu sayede kendi özgürlüğünü kazanmıştır. Ancak Çoban ailesinin ölümünde büyük bir payı olduğu için sıranın kendisine geleceğini de düşünür. Dilşad'ın kendisine uzatmış olduğu zeytin dalına şüpheli bir gözle bakar ve onun teklifini reddeder. Kanbur onu ikna etmeye çalışsa da onun Dilşad'la anlaştığından şüphelenir. Bir gece odasına gizlice girmiş olan Kanbur'u gördüğünde korkudan hayatını yitirir.

Günay Hatun (Zeynep) Gök Alp'e aşık olmasına rağmen makam ve mevki düşkünlüğü nedeniyle Hakan'la evlenmiştir. Hatun-u Memleket ünvanıyla nam salan kadın karakter, sarayın bahçesinde güzel çoban kızıyla tanıştığı günden itibaren huzursuzlanır. Kocasının ondan hoşlanıp kendisini terk edeceğini düşünür. Hakan'a karşı duyduğu sadakatın tek sebebi evlendiği adamın mevkisidir ve bunun için sevdiği adama ihanet etmiştir. Kiskanç, hiddetli, ihtiraslı ve yeri geldiğinde yalancı bir mizacı olan kadın tipleme eserin sonlarında bunun yaratılışından kaynaklandığını söylese de olumlu bir görüntü çizmez.

Bedr-i Felek (Mâcerâ-yı Aşk) Temel anlatıyı oluşturan aşk üçgeninde aldatılan ve ihanete uğrayan karakter görevini üstlenir. Oldukça kötü tabiatlı bir karakter olarak annesine bile işkence etmiş ve en önemli gayesi kendisini aldatmış olan dostu ve nişanlısından intikam almaktır. Olay örgüsündeki rolü ziyadesiyle az olmasına rağmen önemi büyüktür. Babası olan Âdil Behram, oldukça anlayışlı, hoşgörülü ve adaletli bir karakter olmasına rağmen kendisi hayli kötü düşüncelere sahiptir ve korkunç

eylemlerde bulunur. Kendi ailesine karşı bile hayli gaddar, intikamcı, kindar ve sevdiği kadını öldürmeye niyetlenmiş bir yapıya sahiptir. Eserdeki kötü tiplere rolünü üstlenen karakter, kötücül girişimlerinin bedelini hayatıyla öder. Öz babası tarafından öldürtülür.

5. *Kentsoylu Sorunsal Tipler* Yaşadığı toplumun mantıksız geleneklerinden ve anlamsız batıl inançlarından dolayı istediği gibi davranamayan ve aile baskısı gören karakterler, toplumun mevcut dinamikleriyle mücadele içine girerler. Sevdiği insanlarla zorla evlendirilmek zorunda kalan, toplumdaki baskı gören, yaşadığı toplumu sorgulayan tipler yazarın eserlerinde sıkça görülür. Bunun dışında toplumdaki mevcut konumundan memnun olmayan anlatı kişilerinin sınıf atlayabilmek için ne denli çetin mücadeleler içine girdiği yazar tarafından yansıtılır.

Leydi Florans (Cünun-ı Aşk) İngiliz bürokrasisinden gelen bir ailenin kızı olan karakter, devletin maddi anlamda çıkar elde etmek için sürdürdüğü sömürgeci siyaset anlayışını şiddetle destekler ve bundan övünç duyar. Kendi milletinden olmayan bütün halkları hor görür ve küçümser. Menfaatçi ve maddiyatçı bir mizaca sahip olarak, Maharaça'nın zenginliği, entelektüelliği ve belagat yeteneğinden hayli etkilense de onun bir Hintli olmasından dolayı da biraz çekimser bir tavır takınır. Zira bir İngiliz olarak, doğulu bir erkekle birlikte olmayı zayıflık ve küçüklük olarak görür. Ziyadesiyle ayrımcı bir bilinç yapısına sahip olan Florans, diğer kavimlerden olan insanları neredeyse hayvan olarak görür. Başına buyruk, milliyetçi, sömürgeci, acımasız, hodbin, müşkülpeşend, kıskanç ve kibarlık budalası bir tiptir.

Tomson (Duhter-i Hindu) İngiliz bir zabıt olarak Hindistan'a gelen karakter, vatanından ayrılarak ve kendilerinden ilmi anlamda daha az gelişmiş, uzak yabancı bir diyarda gününü gün etmenin ve doğduğu topraklarda itibar kazanmanın derindedir. Anlatı kişisi olayların süresi boyunca gösterdiği tutum ve davranışlarla, aslında Stendal'in Kırmızı ve Siyah olarak türkçeye çevrilen romanındaki Julien Sorel'e oldukça benzer. Kendi bireysel zaafı doğrultusunda genç ve masum bir Hintli kızın duygularını sömürmüş ve ondan faydalanmıştır. Eski heyecanını kaybettiğinde Surucuyi'yi terk ederek Vali Sir Bortel'in eşine meyleder ve onunla beraber olur. Bunun akabinde Elizabeth eşini zehirleyerek öldürür ve Tomson da Bortel'in yerini alır. Eski sevgilisinin yakılarak öldürüleceğini öğrenen Tomson, bu geleneğe ne kadar karşı olsa da söz konusu Surucuyi olunca ses çıkarmaz. Fakat Surucuyi'nin itirafı sonucunda onunla evlenmek zorunda kalır.

Misis Kiros (Finten) Shakespeare'in Lady Macbeth'yle önemli benzerlikler gösteren eserin başkarakteri, tutkuları ve ihtiraslarının peşinde giderek her yola başvuracak ve onun ateşli karakteri sonunda kendisinin yanıp kül olmasına sebep olacaktır. Eser boyunca karşımıza çıkan en baskın ve eylem halindeki karakter; zeki, kurnaz, şehvetli, maddiyatçı, mücadeleci, kıskanç, korkusuz, kendini beğenmiş, otoriter bir tiptir. Avrupa'da, dönemin kentsoylu çevrelerini konu edinen yazınsal eserlerde bu tarz tipler görmek ziyadesiyle mümkündür. Zira yeni kurulan dünya düzeninde, herkes kendince en büyük payı alabilmek için rekabet içerisine girmiştir. Çevresindeki her insanı kendi amaçlarına ulaşabilmek için kullanacağı bir araç olarak görür. Oldukça tutkulu ve şehvetli bir karakter yapısına sahip olan Finten, eserde kırmızı rengiyle özdeşleştirilir. Kırmızı mücevherler takar ve bazen kırmızı elbiseler giyer. Aşırı dünyevi tutkuları onu bir canavar haline getirir ve mutsuz bir kadın olarak entrikalar peşinde koşar.

Sabiha (İçli Kız) Anlatının başkarakteri ve en önemli odak noktalarından biri olan Sabiha, hayli narin, namuslu, iffetli, düşünceli ve eğitimli bir kadın karakterdir. Döneminin İstanbul'undaki kentsoylu ailelere mensup genç kızlara iyi bir örnektir. Evinden dışarı çıkmayan, sürekli kitap okuyan ve eğitimiyle ilgilenen karakter, ailesine ve sevdiği insanlara sıkı sıkıya bağlıdır. Onun bu kadar narin ve her şeyi dert edinen bir kadın olması dünyaya bakış açısından kaynaklanır. Platon (Eflatun) gibi o da, görünen yansımaların ardında gerçeğin yattığını ve dolayısıyla insanın bu dünyada aradığı hiçbir şeyi bulamayacağına, bulduğunu düşünse bile bir süre sonra sıkılıp başka bir amaca yöneleceğine inanır. Görünen dünyanın ardında başka bir öz gerçeklik vardır ve Sabiha'yı sürekli dertlendirip hasta eden de budur.

Mehmet Bey (Sabr u Sebat) Münim Efendi'nin oğlu olan oyunun başkarakteri; beş fasıldan oluşan eserin dört faslında değişik kimliklerle karşımıza çıkar. Bu kimliklerdeki isimleri; Derviş, Kont de Binam ve Lokman Hoca'dır. Bir cariyeye aşık olduktan sonra babası tarafından tedbil-i hava için Edirne'ye gönderilir. Mehmet Bey, burada huzur bulmaz ve hayli düşünceli bir mizaca bürünür. Toplumun içinde gezinen, çağın gerisindeki örf, adet ve töreleri eleştirir ve bunlara isyan eder. Babası, kardeşinin kızı Zehra ile Mehmet'in izdivacını ister. Mehmet Bey başka bir kadına aşıktır, bundan dolayı babasının bu

isteğine karşı gelir. Aile büyüklerinin, çocuklarının kiminle evleneceğine karar vermesi gibi akıl dışı ve çağın gerisinde olan anlayışın kurbanlarından biridir. Uzun bir süre ordan oraya savrulup sabr u sebat ettikten sonra, sevdiğine kavuşur fakat babası öldükten sonra bu gerçekleşir. Sevdiği kadına hem yokluk çektiği günlerde hem de ve zengin olduğu günlerde daima sadık kalmıştır.

6. *Yazarın Sözcüsü Olan Tipler* Kanbur dairesi olarak adlandırdığı beş eserinde yer alan Kanbur adlı anlatı kişisi, yazarın varoluşsal ve metafiziksel alanlardaki sorgulamalarının ve hicivlerinin bir temsilcisi niteliğindedir, aynı zamanda dönemin toplumsal sorunlarıyla ilgili yazarın düşüncelerini de dile getirir. Bunun haricinde “Yabancı Dostlar” adlı eserindeki Erkek tipiyle, yaşlılıkla birlikte gelen gençliğin yitimi, cinsel gücün azalması ve metafiziksel alanla ilgili düşüncelerini dile getirir.

Kanbur (Arziler) Yazarın Kanbur dairesi olarak adlandırdığı dörtlemenin sonsözü niteliğinde olan eserde, adından da anlaşılacağı gibi Kanbur, anlatıda ziyadesiyle önemli bir rol oynar. Kurgusal bir anlatı kişisi olarak yazarın sözcülüğünü yapar ve birbirinden farklı konulardaki düşüncelerini söylemleriyle okura yansıtır. Yaşlanmayla birlikte yazarın aklını en çok meşgul eden konular; varlık ve yokluk, ölüm, tanrı, ahiret ve din gibi alanlar olup Kanbur’un arkasına sığınarak görüşlerini okura sunar ve bunları Dilşad’la tartışır. Farklı konulardaki çoğu söylemlerinde alaycı üslup baskındır fakat vatan, millet ve İslam gibi konulara gelindiğinde çoğunlukla ciddi bir tavır takınır. Ona göre aşk, en büyük değer ve yaşam gücüdür. İnsan dünyaya aşk için gelmiştir ve insanın hayatta araması gereken yegane değer aşktır. Bunun dışında gelecekle ilgili öncelikle karakter aslında yaşanan dönemdeki adetleri, dogmaları ve ilkel kalmış batıl inançları eleştirir. Avrupalı romantik düşünürler ve yazarlardan da etkilenerek gelecekle ilgili iyimser bir tablo çizer. Vatan, millet ve din gibi kavramlar yaşanan dönemde meşru değerler ve kavramlar olsa da gelecekte insanlık bunları aşacaktır. Aslında Kanbur için hayat bir tiyatro sahnesinden ibarettir. Karakter aracılığıyla yazar, döneminde baskın gelen birçok soruna, savaşa, cehalete, yozlaşmaya, sanat anlayışlarına, tarihe, batıl inançlara, kadınlara yönelik zulme ve buna benzer birçok konuya eleştiriler getirir.

Erkek (Yabancı Dostlar) Şık görümlü, bastonlu, sakalları iyice ağarmış olan zamanının çoğunu hovardalıkla geçiren ve daima tutkularının peşinden koşan Türk şair, hayatı çeşitli açılardan sorgular ve kendince itiraflarda bulunur. Hayata daima bir eğlence parkı gözüyle bakmış olan karakter, yaşlanmanın getirdiği güçsüzlük ve ölüm korkusuyla beraber içsel olarak ciddi hesaplaşmalara ve çatışmalara girmiştir. Daima yaşadığını hissettiren heyecan duygusunun bir bağımlısı haline gelmiş olan yaşlı adam, yaşadığı dönemde kabul gören birçok anlayışı eleştirir ve çeşitli konulardaki görüşlerini hiç esirgmeden şairane bir üslupla gözler önüne serer. Yazın eleştirmenlerinin birçoğuna göre, yazarın birçok eserindeki başkarakterler, onun sözcülüğü görevini üstlenir fakat Erkek karakteri hiç şüphesiz gerçek anlamda Abdülhak Hamid’i yansıtmaktadır.

7. *Toplumun Sözcüsü Olan Tipler* Kaleme aldığı tiyatro eserlerinin çoğunda, toplumsal olguları ve vakaları tartışan yazar, toplumun ortak bilincini oluşturan değerlerin ve özlüklerin sözcülüğünü yapan anlatı kişilerine yer verir. Tarihten ve efsanelerden esinlenerek oluşturduğu eserlerinde bunu görebileceğimiz gibi gündelik hayatı konu edinen eserlerinde de bu tarz tiplere rastlarız. Verilmek istenen iletileri dolaysız yoldan dile getiren kişiler olduğu gibi bunları sezinletme yoluyla vermek isteyen tipler de vardır.

Nasyon (Liberte) Zindanda tutsak olarak tutulan sevgilisine kavuşmak için, o da sabrederek bekler. Millet kavramını bir insan şeklinde temsil eden karakter, genç sevgilisi Liberte’ye kavuşabilmek için mücadele eder, babası Liberal de gençlerin kavuşması için gayret gösterir. Nasyon’un en büyük hayali; sevgilisiyle evlenmektir. Nasyon’la Liberte ilk olarak rüyalarda buluşurlar. Liberte’nin haricinde saraydaki bütün aristokrat sınıf ona karşıdır. Saraya değil girmesi adının anılmasına bile tahammül edilmez. Aşıklar Despot’un rızasıyla kavuşacaklardır ama bu, buruk ve yarım bir kavuşma olacaktır. Liberte tarafından şu sıfatlarla nitelendirilir; “alim, hamiyetli, her fazilete müstaid, müdebbir, cismi latif vb.”

Dilşad (Arziler) Kanbur dairesinin son üçlemesi ve Arziler’de en baskın gelen ve etkin olan karakterlerden biridir. Yazar bu durumu şöyle açıklamaktadır: “İlhanî’sinde teslim-i ruh eden Dilşad ile Kanbur mütemadiyen ölüp dirilmeğe muhtaç ve mecbur!”. Kanbur karakteri diğer eserlerde de olduğu gibi yazarın öznelliğini yansıtırken Dilşad ise Müslüman Türk toplumlarının sözcüsü niteliğindedir. “(...) Dilşad’da aşk-ı vatanla devam.” Bu bakımdan karakterler çoğu zaman birbirleriyle ters düştikleri gibi bazı konularda da ortak fikirler sunarlar. Ziyadesiyle mücadeleciler ve idealist bir karaktere sahip olan

anlatı kişisi çeşitli savaşlarda cenk etmiş, yöneticilik yapmış ve fedakarlık duygusuyla sevdiği kişiyi öldürmüş olsa da daha sonra bu cinayetten vicdan azabı duyarak ölmüştür. Milletine ve inancına sadakati tamdır ve her türlü fedakarlığı yapmaya hazırdır. Gelecekte olabilecekleri gören karakter kendi kültürüne özlem duyar ve İslam toplumlarının içinde bulunduğu sefaletten bir an önce kurtulmasını temenni eder. İslam toplumlarının dinsiz sömürgecilerin elinde oyuncak olmuş olmasından derin rahatsızlık duyar. Kanbur aşk konusunu açtığı her bölümde milletin durumunu göz önünde bulundurarak bu konunun konuşulması için zamanın uygun olmadığını dile getirir. Kadın hakları konusunda dönemin sorunlarına ışık tutar fakat bu duruma kaderci bir gözle bakar. Kanbur'un din ve tanrı konusundaki alaycı söylemlerine öfkelenir ve inancını savunur.

Koncuy (Hakan) Esere masalımsı havayı veren en önemli kadın tiplere olarak çingene Kıptiler tarafından büyütülmüştür. Çobanlık yaparak hayatını sürdüren kadın, Rousseauvari bir düşünce yapısına sahip olarak doğanın koruyucusu ve sesi görevini üstlenir. Dünyevi beklentilerden ve çatışmalardan kendisini tamamen soyutlamış olan Koncuy, insanlık değerlerinin ve erdemlerinin bir sözcüsü gibidir. Görünmez olma, insanların düşüncelerini okuma, uzak mesafeleri hızlıca katetme, ruhlar alemine gitme, geçmiş ve geleceği görme gibi insanüstü yeteneklere sahip olsa da mütevazılığından zerrece taviz vermez. Başlarda Hakan'la evlenmeye razı olmamasının en önemli sebebi de bu mütevazılığı kaybetme korkusudur. Aslında Gök Alp'in küçükken kaybolmuş olan kızı Can Hatun'dur. Kader Hakan'la Koncuy'u birbirine bağlar. İhtiyar çobanlarla birlikte göçebe hayatı sürerken Hakan'ın yeni eşi olur. Fakat bu durum onun kişiliğini hiç değiştirmez.

Nazife (Nazife) İçine doğmuş olduğu kültürün çetin bir savunucusu ve temsilcisi niteliğinde olan kadın karakter, inançlarına ve milliyetine insanüstü bir seviyede bağlıdır. Milletin sahip olduğu tarihsel mirasın en içten taşıyıcısı olduğu gibi bunun uğruna her şeyini feda edebilecek bir bilince sahiptir. Halkın, İspanyollar tarafından zulme maruz kalmasını eleştirir ve savaşta her şeyini yitirmiş fakir genç bir Arap kızıdır. İnsanı yücelten erdemlere, özellikle namus gibi kavramlara, sonuna kadar sadıktır. Çoğu İspanyol kadın karakterlerinin aksine, inançlarından ve ilkelerin hangi koşulda olursa olsun vazgeçmez.

Raksever (Sabr u Sebat) Çerkez asıllı bir cariye olan Raksaver Mehmet Bey'in sevdiği kadındır ve Münim Efendi tarafından satın alınır. Mehmet'in babası, iki gencin gizli bir aşk yaşadıklarını öğrenmesi sonucunda, Mehmet Edirne'deki amcasının yanına babası tarafından adeta sürgün edilir. Kendisinden erkek bir varis isteyen Münim Efendi'ye Gülfeşan, yüz vermemiş ve bunun sonucunda da Münim Efendi ona gün yüzü göstermemiştir. Sevdiği adama verdiği sözü tutabilmek adına her türlü cefaya ve eziyete göğüs gerer. Eserdeki esaret ve kölelik temlerinin en önemli taşıyıcılarından biridir. Sahibi tarafından maruz kaldığı her türlü eziyetle mücadele etmiş ve geleneğe başkaldırmıştır.

8. *Histerik Tipler* Hırslarının ve ihtiraslarının esiri olan anlatı kişileri, amaçlarına ulaşmak için her yolu mübah görürler. Çevresindeki insanları kontrol etme ve istedikleri yere ulaşabilmek adına çeşitli entrikalara başvururlar ve kılıktan kılığa girerler. En yakınlarındaki insanlara zulmetmekten ve onları aldatmaktan çekinmezler. Genel olarak şehir hayatının işlendiği eserlerinde görülen bunun gibi anlatı kişileri yazarın diğer eserlerinde de karşımıza çıkmaktadır.

Maharaça (Cünun-ı Aşk) Hint aristokrasisinin en üst mertebelerindeki ailelerden birine mensup olan karakter, uzun yıllar İngiltere'de eğitim almış ve ekinsel anlamda bu milletin her unsurunu fazlaca benimsemiştir. Cambridge'de aldığı eğitim sayesinde aksansız bir biçimde İngilizce konuşur ve İngiliz yazını ile sanatını ziyadesiyle iyi bilir. Bu özellikleriyle İngiliz aristokrasisi ve bürokrasisinde kabul görmüş hatta oldukça beğenilmiştir. Sömürgeci anlayışın, gittikleri ülkelerdeki her kesimi nasıl kendilerine benzeştirdiklerinin en iyi örneğidir. Kendisinin Osmanlı padişahlarına merak duyması, ondaki adalet ve hürriyet duygusunun içten içe hala var olduğunun önemli bir göstergesi olsa da benlik olarak törpülenmiş olan karakter değişime öncülük edecek gücü gösteremez.

Raife Hanım (İçli Kız) Sabiha'nın üvey annesi olan baskın kadın karakter, evlendiği Mesut Efendi'nin merhum eşi Naife Hanım'a hala aşık olması ve kızı Sabiha'yı her şeyin üzerinde tutmasından dolayı sinir krizleri geçirir ve ikisine de kin güder. Hiçbir eğitimi olmadığı gibi eğitilmiş insanları da daima küçük görür. Eserin en önemli entrik unsurudur, aksiyonun odak noktasıdır ve giriştiği bütün komplocu girişimler dönemine göre oldukça aşırı seviyededir. İçten pazarlıklı, ikiyüzlü, hileci, kıskanç, namussuz, kindar bir tiptir. Bütün bu olumsuz davranışlarının kaynağı olarak eğitimsizliği ve batını inançları gösterilir. Kötü emellerine ulaşabilmek için her türlü alçaklığı yapacak,

başka erkeklerle düşüp kalkacak, insanları maddi ya da manevi açıdan zor duruma düşürecek ve üvey kızını öldürtmeye çalışacaktır.

Münim Efendi (Sabr u Sebat) Oğlunu, isteklerine boyun eğmediği için ve sevdiği kadından uzaklaştırmak niyetiyle Edirne'ye gönderir. Edirne'de kardeşinin kızı Zehra ile Mehmet'in evlenmesini buyurur fakat bu isteğine oğlu yine karşı gelir ve ikili arasındaki bütün bağlar kopar. Bu sırada Raksaver'i satın alan Münim Efendi, oldukça bayağı ve gerici bir düşünce yapısıyla cariyesinden erkek bir varis ister. Kendisini sevmeyen masum bir kadından, kendi saptıklarından dolayı faydalanmak ister. Yaşlı adam bu konuda muradına eremez. Oyunun sonunda, hasta yatağındaiken Raksaver'den af diler fakat affedilmez. Oğluyla son bir defa sarılırlar ve hayata gözlerini yumar.

Zeynep (Zeynep) Esere adını veren başkarakter, Melik A'lâ'nın küçükken köylü bir kadından kaçırdığı üvey kızı, Hümâ'nın ise öz kızı olarak, sözde babasının kendi postunu kurtarmak için onu düşmanı olan Abbas'la evlendirmesine karşı çıkar. O, kırdaki düzenledikleri müzik meclisinde tanıştığı Derviş'e aşık olmuştur. İstemediği ve sevmediği bir adamla evlenmek istememesinin bedeli olarak zindana atılır ve ölüm cezası alır. Fakat o zindandan kaçarak, her türlü sorunun üstesinden gelerek sevdiği adama kavuşmak için büyük bir mücadele verecektir. Anlatının ortalarından itibaren insanüstü yeteneklere sahip olmasıyla Shakespeare'in "Prospero" karakteriyle nitelik olarak ciddi benzerlikler taşır. Çok uzaktaki insanlara sesini duyurur ve onları duyar, geçmiş ve gelecek arasında seyahat eder, çok uzak mesafeleri anında kat eder ve insanların rüyalarına girerek bir ruh halinde karşılırlarına çıkar. Tamamen aşkı uğruna mücadele veren kadın karakter sevdiği adam için bütün insanüstü güçlerinden feragat eder fakat en yakın dostu olan Ceyran'ın ölümüne sebep olur. Cesur, vicdanlı, vefalı, kıskanç, kara sevdalı ve fedakar bir tiptedir.

9. *Aşk ve Görev Arasında Kalan Tipler* Yazarın oluşturduğu anlatı kurgularında en fazla karşılaşılan temel çatışma aşk ile görev arasında gerçekleşir. Anlatının temel karakterleri, görevini yerine getirmek uğruna sevdiği insanı feda etmek ya da sevdiği kişiye kavuşabilmek için görev olarak kabul ettiği eylemden vazgeçmek arasında kalır. Yazarın en çok üzerinde durduğu ve eserlerinde kullandığı bu temel izlekle başkarakterlerin eylemlerine yön verilir.

Sumru (Eşber) Eşber'in kız kardeşi olan karakter, aynı zamanda İskender'in sevgilisi ve nişanlısıdır. Sumru, hayli idealist duygularla hareket eden İskender'in insani zaaflarının ortaya çıkması ve Eşber'in ise inançları ve ülkülerinin sınanması açısından oldukça önemlidir. Sevdiği adama kavuşabilmek için ağabeyinin karşısına çıkar ve onu savaşmama konusunda ikna etmeye çalışır. Bütün dürüstlüğüyle düşüncelerini söyler. Ancak Eşber, kız kardeşinin onurunu çiğnetip, vatanını ve halkını satmasını sindiremez. Sumru, kardeşinin asla kazanamayacağı bir savaşa engel olmak, hayatlarını kurtarmak istemiştir. Ziyadesiyle "akıllıca" bir davranış sergilemiş gibi görünse de aslında amacı İskender'le beraber olmaktır. Sumru, iki büyük savaşının ilerledikleri yolda nasıl insanlara dönüştüklerinin sınanması ve sorgulanması açısından önemli bir rol üstlenir.

Yudes (Sardanapal) Kralın güzel, akıllı ve temiz bir karakter yapısına sahip kızı, babasının çevresindekilere karşı söylemlerinden ve davranışlarından haylice rahatsızdır. İsyancı Bilis'in oğlu olan Akın Darakes'le gizli bir aşk yaşamaktadırlar. Eserdeki en önemli çatışma noktalarından biri, Yudes'in öz babası ve sevdiği adam arasında bir tercih yapmak zorunda kalmasıdır. Sevgilisinin ayaklanmaya katılma niyetini asla onaylamasa da babasının sergilemiş olduğu yönetim anlayışından ve karakterinden de mutlu değildir. Öksüz olarak yaşamış karakterle genellikle saray hizmetlileri ilgilenmiştir ve bundan dolayı sevgiye ve ilgiye oldukça muhtaçtır. Yazarın etkin olarak yazarlık yaptığı dönemin romantik içerikli eserlerindeki kadın karakterlerde olduğu gibi, o da sürekli bir bunalım ve yalnızlık içindedir. Anlatının sonunda her şeyini kaybeden karakter intihara sürüklenerek, hikaye trajik bir şekilde sonlanır. Müellifin birçok eserindeki kadın karakterlerde olduğu gibi, kadın hakları ve döneminin kadın sorunları konusundaki düşünceleri ve savlarının sözcülüğünü yapar.

Tezer (Tezer) Kurtuba'da yaşayan Hristiyan, fakir bir kızdır. Nişanlısıyla yaşamış olduğu sefalet dolu hayat, karakteri hükümdardan yardım istemeye yönlendirir. Güzelliği ve aklıyla Melik'i tavlama başarıları Tezer, hükümdardan istediği bir torba altını alarak saraydan ayrılır. Ama giderken aynı zamanda hükümdarın kalbini de almış olduğunu daha sonra fark edecektir. Eserin ilk bölümlerinde hayatta kalma dürtüleriyle beraber amacına ulaşmak için; işveli, açığız ve kurnaz bir tipten tasvir edilse de Melik'e aşık olduktan ve onunla yaşamaya başladıktan sonra masum, temiz ve namuslu bir karaktere dönüşür. Zaman içinde Melik'in karakterinden ziyadesiyle etkilenecek, sevdiği adam için her şeyi feda edebilecek bir bilişsel dünyaya sahip olur.

Nesteren (Nesteren) Yirmi yaşındaki genç kadın karakter, içine düşmüş olduğu buhranlar ve içsel çatışmalar nedeniyle hayli olgun bir insan gibi görünür. Anlatının başlarında evlenmek üzere olduğu Hüsrev'in Gazanfer'i öldürmesinden sonra aşk ve nefret arasında sürüncemede kalır. Babasının intikamını almayı her şeyden çok istese de sevdiği adamı öldürmeyi göze alamaz. Bu durum onda histerik bir ruh hali oluşturur. İçine düşmüş olduğu tereddütler kadın karakterin bütün zihnini ele geçirir ve onu ne yapacağını bilmez bir hale getirir. Sevgiyle intikam, aşk ile görev ve nefret ile vicdan arasında bir seçim yapmakta oldukça kararsızdır. Hayli hassas, içli, melankolik, namuslu, sadık, duyarlı ve saplantılı bir kişilik tabiatına sahip olarak bahtsızlığına ve kötü kaderine isyan eder. Yazarın aşk temalı birçok eserindeki kadın karakterlerle benzer özellikler taşır. Eserin adından da anlaşılacağı gibi anlatının en baskın tiplemesidir.

Bağdat Hatun (İlhan) Bahadır Han'ın Çoban ailesine karşı başlattığı çatışmanın ilk odak noktası Bağdat Hatun olur. Zira bu iki karakter, küçüklükten beri birbirlerine aşıktırlar ve İlhan, Çoban ailesinden ilk olarak onu elde eder. Sevdiği adamla ailesi arasında tercih yapmak konusunda ciddi çatışmalar yaşayan kadın karakter, genel olarak tercihini aşkından yana yapar. Zira Bahadır Han'ın bütün kötü tabiatını biliyor olsa da, aile fertlerinin maruz kaldığı olumsuz durumlara ses çıkarmaz. Hatta İlhan Dilşad tarafından öldürüldüğünde yeğeniyle kavga eder. Sonuç olarak bencilliğinin ve ihtiraslarının kurbanı olur.

10. *Sömürülen - Benzeşen Tipler* Avrupa Devletlerinde gelişen Emperyalist ve Anamalcı ekonomi-politik anlayışla beraber Doğu toplumlarında sömürgecilik faaliyetleri başlar. Vahşi anamalcılığın bütün şiddetiyle yayıldığı bir dönemde yaşayıp, birçok ülkede bulunmuş olan yazar, okuduklarından ve kendi tecrübelerinden yola çıkarak eserlerinde bu konuyu ele almıştır. Doğu insanların sözde çağdaş devletler tarafından nasıl sömürüldüğü ve benzeştirildiği yazar tarafından bazı eserlerinde işlenmiştir. Bunun haricinde İslam'ın altın zamanları olarak kabul edilen Endülüs döneminde de, Hristiyan İspanyolların yazarın anlatılarında kendi rızalarıyla Müslümanlaştığı işlenmiştir.

Surucuyi (Duhter-i Hindu) Öksüz ve yetim olarak büyüyen Hintli kadın karakter, oldukça duygusal, fedakar ve sadık bir tiptir. Hayatı boyunca eksikliğini yaşadığı sevgi ve aile duygusunu Tomson'da bulsa da onun göstermiş olduğu bütün iyi niyet sonuna kadar suistimal edilir. Oldukça romantik bir iç dünyası olan karakter sanatla da uğraşır, şiirler yazar. İçten içe beslemiş olduğu bütün saf ve temiz duygular kötüye kullanılsa da o hislerine ve inançlarına sadık kalır. Aşk uğruna inancından ve ekinel kimliğinden bile vazgeçmeyi göze alır. Sevdiği adam tarafından ihanete uğrayan karakter zoraki de olsa aşkına kavuşur, bu kavuşma Hint toplumunun kurtuluşunun da bir nişanesi niteliğindedir.

Davalaciro (Finten) Sömürge Hindistan ülkesinden gelen karakter, hayli güçlü, iri yarı, siyahi, kıskanç, kıt zekalı ve cinsellik objesi olarak gösterilir, Finten'i her şeyden kıskanır, onun için her şeyi yapar. Aslında temiz ve saf bir karakter gibi görünse de efendisinin yönlendirmeleri ve telkinleri sonucunda kötü bir insana dönüşür. Shakespeare'in Othello oyunundaki başkarakterle ciddi derece benzerlikleri vardır. Aslında o da, Finten gibi bir sömürge ülkesinden gelmiş olsa da Davalaciro kendisine biçilen rolleri ve kimliği benimsemiştir. Finten'in aksine oldukça itaatkardır. Fiziksel olarak çeşitli hayvan isimleriyle betimlenerek, onun vahşi tabiatı sürekli vurgulanır. İstenildiğinde bir canavar ve yeri geldiğinde bir katil olabilen karakter iki tarafı keskin bir bıçak gibidir.

Maharaça (Cünun-ı Aşk) Hint aristokrasinin en üst mertebelerindeki ailelerden birine mensup olan karakter, uzun yıllar İngiltere'de eğitim almış ve ekinel anlamda bu milletin her unsurunu fazlaca benimsemiştir. Cambridge'de aldığı eğitim sayesinde aksansız bir biçimde İngilizce konuşur ve İngiliz yazını ile sanatını ziyadesiyle iyi bilir. Bu özellikleriyle İngiliz aristokrasisi ve bürokrasisinde kabul görmüş hatta oldukça beğenilmiştir. Sömürgeci anlayışın, gittikleri ülkelerdeki her kesimi nasıl kendilerine benzeştirdiklerinin en iyi örneğidir. Kendisinin Osmanlı padişahlarına merak duyması, ondaki adalet ve hürriyet duygusunun içten içe hala var olduğunun önemli bir göstergesi olsa da benlik olarak törpülenmiş olan karakter değişime öncülük edecek gücü gösteremez.

Kraliçe Eyla (İbn Musa) Kral Rodrik'in ölümüyle dul kalan Eyla, Arapların ülkelerini ve insani değerlerini benimsediği gibi onları yüceltir ve onlara destek verir. Esir alındığı Araplar tarafından kendisine daima iyi davranılmış hatta Abdülaziz'le evlenmişlerdir. İki halkın ve inancın tek bir cemiyet haline gelmesini bütün samimiyetiyle destekleyen Eyla, buna karşı olan İspanyol eşrafını da ikna etmeye çalışır. Abdülaziz'e karşı tutkulu bir aşk besleyen karakter, barışçıl bütün icraatları destekler,

savaşa karşıdır, iki halkın kardeşliğinden yanadır ve Arapların kendi içinde düşmüş olduğu çatışmada en büyük bedelleri ödemiştir.

Culyanus (Tarık Yahut Endülüs Fethi) Kralına ve yaşadığı halka olan inancını kaybeden Culyanus Müslüman Araplara daha fazla yakınlık duyar ve din değiştirir. Müslüman olduktan sonra Müslim adını alır ve Azra'yla evlenir. Yaşadığı toplumun düzensizliğini dile getiren karakter, Müslüman Arapların erdemlerini de över ve onların giriştikleri her türlü mücadelede onlara yardımcı olur.

Yazarın eserlerindeki işlevsel anlatı kişilerinin oynadıkları roller, sahip oldukları toplumsal ve tinsel dinamikler genel olarak yukarıdaki gibi tasnif edilebilir. Fakat bunlar haricinde de çeşitli özelliklere sahip tipler görüleceği gibi yukarıda ele alınan anlatı kişileri farklı yönlerden de değerlendirilebilir.

KONULAR

Tiyatro Eserleri

Genel bakış Yazarın tiyatro eserleriyle ilgili ülkemizin önemli edebiyat araştırmacıları tarafından yapıtların konusuna, anlatının geçtiği coğrafyaya, biçimsel ve biçimsel özelliklerine ve baskın gelen ideolojilerine göre çeşitli tasnif çalışmaları yapılmıştır. Asım Bezirci, İnci Enginün, Ahmet Kabaklı ve Hikmet Dizdaroğlu gibi araştırmacıların yapmış oldukları eser tasnifleri yazarın yapıtlarını anlamlandırmada ve sınıflandırmada oldukça önemlidir. Yazarın eserleriyle ilgili yapılacak okumalarda bu araştırmacıların çalışmalarından faydalanmak araştırmacılara ve okurlara eserleri anlamak ve açıklamak bakımından yol gösterici niteliktedirler.

1. **Konusunu Yaşanılan Çağdan Alan Eserler** 1800'lü yılların Osmanlı coğrafyasında yaşayan, özellikle kentsoylu ailelere mensup, bireylerin yaşadıkları çeşitli sorunlar, yazarın birçok eserinde konu edinmiştir. Toplum baskısı, cahil ve menfaatçi insanlar, zorla evlendirme, aileler arasında yaşanan iç çatışmalar, bireyler arası anlamsız rekabetler, kölelik ve kadın hakları gibi konular yazarın yapıtlarının temel izlekleridir. Bunun haricinde dönemin mevcut siyaset yapısını da konu edinen eserlerinde, istibdad anlayışını ağır bir üslupla tenkit eder. Birçok farklı ülkede bulunmuş ve önemli görevlerde yer almış olan yazar, gittiği ülkelerde karşılaştığı insanlık manzaralarını da eserlerine taşımıştır. Batı toplumlarının sömürgeciliği ve kendini beğenmişliğinin yanında, Doğu toplumlarının nasıl ezildiği ve benzeştirildiği yazar tarafından anlatılır.

İçli Kız Eserin sonuna "İçli Kız Hakkında Bir Makale" adlı bir yazı eklemiş olan Tarhan burada, eserin Muhtevası için şunları söyler: "İzdivaç muhabbetin mezarıdır kavli-hakimanesinin bir misal-i musavvirini arzetmektir". Bu cümleden anlaşılacağı gibi yazar, eserin temel izleği olarak izdivacın aşkı ve sevgiyi bitirdiğini anlatmaya ve kanıtlamaya çalışmaktadır. Fakat eserin temel anlatısı aslında bu izlekten biraz uzaktır. Eser'in başkarakteri her ne kadar Sabiha Hanım olsa da, bütün entrika ve aksiyon Raife'nin etrafında döner. Sabiha Hanım (İçli kız) anlatı boyunca oldukça edilgen olması yanı sıra Raife ziyadesiyle etkindir. Eser daha çok; kıskacığın, maddi ve tinsel arzuların insana neler yaptırabileceği ve ne duruma düşürebileceğinin anlatısıdır. Bunların haricinde eserdeki süregelen diğer başlıca temalar genel olarak şöyledir; Esirlik, çağ dışı anlayışlar, yanlış alafangalaşma, kadın eğitimi, aşk, ihanet vb.

Liberte Despot'un sarayının zindanında bir esir olan Liberte (Özgürlük) Nasyon'a (Ulus) aşıktır. Despot her ne kadar Nasyon'la Liberte'yi birbirleriyle evlendirmek istese de, saltanatını kaybetme ihtimalini göze alamaz ve çevresindeki dalkavukların da bu durum işlerine gelmez. Zira onlar da buldukları mevkiileri kaybetmek istemez ve hem Liberte'yi hem de Nasyon'u bu sevdadan vazgeçirmek için ellerinden geleni yaparlar. Liberal ise, Liberte'yle Nasyon'un birbirlerine kavuşmaları gerektiğini Despot'a salık verir. Kendisinde gönlü olmayan Liberte'yi sarayının zindanlarında zorla tutmanın bir anlamı yoktur. Yapılan sadece kaçınılmaz sonu biraz daha geciktirmektir. Despot, Liberte'ye aşık olsa da Nasyon, Liberte'yi daha çok sevmektedir ve Liberte'nin de gönlü Nasyon'dadır. Yazar, çeşitli vakaları ve olguları kurgusal bir uzama oturtarak savlarının savunuculuğunu yapar.

Sabr u Sebat Dönemin Osmanlı coğrafyasındaki bireyler, genel olarak en temel ve şahsi konularda bile bir seçim yapma durumuyla karşılaştıklarında, aile, gelenek, inanç vb. unsurlarla çatışmak zorunda kalırlar. İnsan hayatının en önemli olaylarından ve kurumlarından biri olan evlilik konusunda bile şahısların karşısına çok büyük zorluklar ve engeller çıkar. Aile büyükleri çocuklarını, istemedikleri kişilerle evlendirmek isterler hatta evlenmek istemeyen kişileri bile zorla evlendirebilirler. Yazar bu

türdeki anlayışların çağın gerisinde kaldığını, insanın hür iradesiyle hayatını idame ettirmesi gerektiğini savunur.

Cünûn-ı Aşk Dünyanın birçok coğrafyasına siyasi ve iktisadi menfaatlerini zenginleştirmek için seferler yapıp, bir dünya imparatorluğu kurma gayesiyle yola çıkan emperyal devletler, gittikleri her bölgenin maddi imkanlarını sömürmekle kalmamış aynı zamanda ekinel olarak, toplumları kendisine benzeştirmeye çalışmıştır. Kendilerini dünyanın en üstün milleti olarak kabul eden toplumlar, dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan halkların inançlarını ve kültürlerini de küçümsemiş ve onlara kendi tarihlerini öğretmeye, inançlarını aşılama ve kültürlerinin üstünlüğünü kabul ettirmeye gayret göstermişlerdir. Süregelen anlatı boyunca sömüren ve sömürülen toplumların tinsel ve toplumsal anlamda yaşadıkları çatışmalar, yazarın gerçekçi ve tenkitçi üslubuyla okura yansıtılmıştır. Yaşadıkları toplumun çeşitli kesimlerine mensup olan bireylerin, tinsel ve toplumsal açıdan bir gözlemi yapılarak oluşturulmuş kurgusal tipler, toplumdaki sömüren ve sömürülen bireylerin olası bilinçlerini yansıtır.

Finten Dünyevi tutkuları ve sınıf atlama ihtirası nedeniyle bir kadının şeytani bir yapıya dönüşmesi, çeşitli entrik unsurlar ve olaylarla harmanlanan kurgusal evren aracılığıyla okuyucuya yansıtılır. İngiliz sosyetesine mensup çeşitli tiplerin içine düşmüş olduğu içsel ve dışsal tinsel yozluklar, sömürge Hindistan insanının bilişsel ve ekinel savruluşları, maddiatçı ve baskıcı İngiliz siyasetinin parıltılı görünümü ardındaki ciddi bozukluklar, çeşitli çatışmalar ve eylemlerle ortaya koyulmaya çalışılır. Sorunsal başkarakterin doyumsuz istekleri ve arzularıyla ortaya koyduğu tutum ve tavırların kendisini nasıl bir yok oluşa süreklediği gözler önüne serilir. Eser boyunca süregelen çatışma durumlarını inceleyen Mehmet Kaplan kişilerin oynadığı rolleri şöyle açıklar: “Sembol olarak İngiliz asaleti sert ve katı maden ile, Finten’in ihtirasları kırmızı renk, ateş ve vahşi hayvanlarla, Blanş’ın masumiyet ve ruh temizliği ise beyazlık, su, bulut ve çiçek ile temsil edilir.” Ahmet Hamdi Tanpınar’a göre ise eserde; İngiliz toplumunun iç ve dış dinamikleriyle onların elinde bulunan imkan ve güçten dolayı sömürge toplumlarının Avrupalı toplumları sarsacak güçleri olmadığı anlatılır. Avrupalılar şuan için ancak kendi kendilerini tüketebilirler demektedir.

Duhter-i Hindu Avrupa toplumlarının bilim, sanayi, teknoloji ve düşünsel alanlardaki ilerlemeleri, insanoğlunu kölelikten kurtaracağı düşüncesinin aksine gücü elinde bulunduranların kendisinden aşağı toplumları nasıl ezdiği yazarın oluşturduğu kurgusal evrende dile getirilir. Doğa ve medeniyet çatışması olarak da adlandırabileceğimiz eserin temel izleği, medeniyetin insan hayatına kazandırdığı konforun yanında doğa düzeninin ve kanunlarının nasıl hırpalandığı, insanı bir açmaza sürüklediği sezintirilir. Eski ve yeni dünya arasındaki bu eytişimsel çatışmada yazar, her zaman olduğu gibi mazumlardan yana tavır alır.

Yabancı Dostlar Yazar, yaşlanmayla beraber hayattaki birçok olguyu ve konuyu içsel olarak sorgulamaya başlamıştır. Ölüm, aşk, cinsellik, milliyet, savaş ve barış gibi konulardaki düşüncelerini ve yaşamışlıklarını adeta itiraf eder. Hayattaki en büyük hakikatin ve yaşam gayesinin aşk olduğunu savunurken, hayatı boyunca bu alandaki kendi tutumunu da sorgular ve yargılar. Mutluluğu güzel kadınlarda bulabileceği düşüncesiyle aşkın peşinde koşmuş olan karakterin, her türlü çirkinlikten de kaçtığını ve onu yerdğini görüyoruz. Yaşlanmayla beraber cinsi gücünün azaldığını gören yazar, bunun karşısında korkuya kapılır. Hayatta en çok korktuğu ölüm gerçeğine artık daha fazla yaklaşmıştır. Kendince dünya nimetlerinin sorgulanması, yaşlılıkla yüzleşme ve içgüdüsel bir şehvet geçmişine duyduğu özlemin itirafnamesi yapılır. Aynı zamanda vatanseverlikle ilgili düşüncelerini de yansıtan yazar, noksanlıklarının ve aşk tecrübelerinin hayatında oynadığı rolün içsel bir hesaplaşmasını okuyucuya taşır.

2. *Konusunu Tarihten Alan Eserler* 1800’lü yıllardan itibaren Avrupa’nın düşünsel ve uygulamabilimsel alanlarda yapmış olduğu atılım, Doğu toplumlarını, özellikle Osmanlı Devleti, kendilerini yeniden bir hesaba çekmeye yönlendirmiştir. Bilimsel her alanda geri plana düşmeye başlamış olan Osmanlı Devleti, yeni ülküler aracılığıyla topluma güven vermek ister. Tarhan’ın Endülüs çevresinde oluşan eserlerinin çoğu Müslaman toplumlara altın dönemlerini yeniden hatırlatmak ve onlara güven vermek için yazılmış eserlerdir. Endülüs çevresinde, doğu coğrafyalarında geçen ve Kanbur dairesi olarak adlandırılan eserlerindeki Müslüman ve Türk karakterler genel olarak iyi olan her şeyin temsilcisi niteliğindedirler ve düşmanları da kötülüğün temsilcisidirler.

Eşber Namuslu ve mert bireylerden oluşan toplumların yöneticilerinin, güç istenci sebebiyle halkların ve liderlerin içine düşmüş olduğu trajik durumlar okura yansıtılır. Vatanını savunmak adına

cihangirane bir bilinçle hareket eden halkla, güç ve macera adına başka toplumları istila eden ve sömüren halkın destansı mücadelesidir. Gücü elinde bulunduran insanların tarihe adını yazdırmak uğruna akla ve insanlığa ters düşen olayların ve olguların sorgulanmasıdır.

Abdullahü's-Sagir Bütün eserlerinde insanın en büyük varoluşsal anlamı olarak aşkı göstermiş olan yazar, Arapların Endülüs'den çekilmesine sebep olmuş kral Fernando'yu aşk konusunda mağlup gösterirken Abdullahü's-Sagîr'i galib olarak gösterir. Orduları bozguna uğramış olan Abdullah, Cebel-i Tarık'taki bir tepede kederli bir şekilde düşünürken, yanına bir İspanyol fahişesi olan Karolina gelir ve onunla alay eder. Her şeyi geride bırakmaya niyetli olan hükümdar, karşısındaki kadının güzelliği ve zekası karşısında hayran olur ve ona aşkını ilan edip mütevazî bir hayat yaşamayı teklif eder. Başkarakter, yazarın aynı çevrede geçen önceki eserlerindeki hükümdar tiplerinin tam tersi bir görüntü sergiler. Yazar, ilerleyen yıllarla beraber hayatın düz bir şerit halinde ilerlemediğini, tabiatdaki ve toplumdaki her olayın ve olgunun eytişimsel süreçlere maruz kaldığını düşünerek, en üsttekilerin bir gün en aşağıya inebileceğinin kaderin tecellisi olduğunu vurgulamak istemiş denilebilir.

İbn Musa Yahut Zâtü'l-Cemal Arap Müslümanlarının Endülüs coğrafyasına yaptığı seferler süresince takındıkları tutum ve tavır, evrensel ve barışçıl bir din kurabilme çerçevesinde olur. Düşmanlarına karşı sergiledikleri insanüstü ahlakçılık ve hakkaniyet duygusu sayesinde onların saygılarını kazanıp çoğu tarafından hoş karşılanırlar. Düşmanlarının kötücül ve canavarımsı yapılarına karşı, İslam anlayışından kaynaklı adil ve fedakar dünya görüşleriyle düşmanlarına korku dostlarına ise güven verirler. Eserde yer alan birçok Hristiyan İspanyol İslamiyet'i kabul eder ve bu onların kendi rızasıyla gerçekleşir. İnci Enginün eserle ilgili şöyle bir tespitte bulunur: " Endülüs parlak bir şekilde fethedilmiş, fakat hemen sonra komutanlar arasındaki rekabet ve araya giren ayrılık tohumları, vatanperver İspanyolların güçlenmesine yol açmıştır. Çöküşün sebebi baştaki halifedir. Halifenin Süleyman tarafından zehirlenmesi, Şam'da yeni güçleri iktidar kılmıştır. Bu yeni halifenin güvendiği insanlar kiralık katillerdir. Hamid'in bu eserlerinde Osmanlı Devleti idarecilerine de telmihler bulunur". Yazarın neredeyse bütün eserlerinde görülen her konuda sözünü esirgememe tavrına bu eserde de rastlıyoruz. İçerik ve olay örgüsü olarak oldukça dağınık olan eser boyunca karşılaştığımız diğer başlıca temalar genel olarak şöyledir: savaş karşıtlığı, vatanseverlik, yozlaşma, aşk, barış, eşitlik vb.

Nazife Yazarın, Endülüs çevresinde geçen beş eserindeki Müslüman karakterler üstün ahlaki davranışlar gösteren destansı tiplerdir. Nazife, kendisini cemaati için feda edebilecek kadar irade sahibi ve şahsi arzularından soyutlanmış bir tiplerdir. Kendisini tamamen inancına ve milletine adamıştır. Döneminde özlemi duyulan ahlaki ve insani değerlerin bir temsilcisidir. İspanyol kralı Fernando, savaşı kazanmış olmasına rağmen aşkta kazanamayarak gerçek kaybeden olarak gösterilir. Kendisini sarayda alıkoyarak birlikte olmak isteyen krala karşı Nazife, kavminin çektiği acılara sebep olmuş ecnebi bir adamla birlikte olamayacağını söyler ve onun esiri olarak yaşamaktansa intiharı tercih eder. Mağlup bir kavmin temsilcisi olarak Nazife, galip İspanyol kralı Fernando'nun isteklerine başkaldırarak onu en yüce insani duygulardan biri olan aşkta mağlup eder.

Tarik Yahut Endülüs Fethi Eserdeki anlatı ve anlatı kişileri tarihten esinlenerek, toplumu ve insanlığı ileriye götürecektir. Manevi değerlerin, kişiler tarafından benimsenmesi halinde adil, refah ve gelişmiş bir düzenin kurulabileceğini dile getirir. Toplumu ileriye götürecektir olan unsur, bireysel bütün istek ve menfaatlerden soyutlanmış ortak bir bilinçtir. Bunun en önemli kaynağı da insancıl bir İslam anlayışdır. Olay örgüsü süredizinsel bir biçimde akar.

Tezer Tarihi vesikalarda ömrünün yalnızca on üç gününe yer verilmemiş olan karakterin sadece bu dönem boyunca mesut olduğu rivayet edilir. Tarihi şahsiyetleri ve olayları kendi hayal dünyasında yeniden canlandıran yazar, III. Abdurrahman'ı sonradan Müslüman olmuş İspanyol bir güzele aşık eder ve toplumsal beklentilerle padişahın istekleri birbirleriyle çatışma haline girer. Nişanlısı Rişar'la evlenmek üzereyken gönlünü Melik'e kaptıran Tezer, ikisini aynı anda idare etmeye çalışır. Fakat onun oynadığı bu oyun halk tarafından ortaya çıkarılır ve onun öldürülmesi istenir. Melik, toplumsal beklentiler karşısında aşkından vazgeçerek Tezer'in ölümüne göz yumar. İnci Enginün'e göre: "Devletin yükselmesi, kendi saadetini bile halkın isteğine feda edebilecek hükümdarlar (Abdurrahmani's-salis) sayesinde". Özellikle yönetici kişiler için toplumsal beklentiler, şahsi isteklerin daima önünde gelir, bu bireyler toplum tarafından zaman zaman ezilir ve hiçleştirilir.

2.2. Konusunu Türk Tarihinden Alan Eserler Kanbur dairesi olarak adlandırılan beş eserinde anlatı, İlhanlılar döneminden günümüze ulaşır ve Türk toplumları arasındaki iç çekişmeler entrik vakalarla okura verilirken bir yandan da Türklük övgüsü ve güzellemesi yapılır. Yazarın bu eserleri konu bakımından oldukça dağınıktır fakat baskın gelen temalar

genel olarak vatanseverlik, çağdaşlık, insanîyetlik üzerine kuruludur. Bunun haricinde Yadigâr-ı Harb adlı eseri de bu sınıflamada değerlendirilebilir.

Yadigâr-ı Harb Yıllar boyunca batılı devletler tarafından hezimete uğramış bir halkın, gerçek insani ve toplumsal değerlere sarılarak bütün düşmanlarına karşı galip gelebileceği iletisi verilir. Batılıların tamamen fayda merkezli hareketi ve tutumuna karşın, ezilen yığınlar birleştirici ve anlamlı değerlere sarılarak her türlü zorluğun üstesinden gelebileceklerinin savunuculuğu yapılır. Düşmana karşı verilecek mücadelede, insanlara güç verecek değerler ve ülküler, mazide büyük işler başarmış atalarının tarihinde aranır. Birleştirici ve itici güç olarak; adalet, hak, özgürlük, ümmet, zulme karşı gelmek, İslam, Türklük, vatanseverlik ve şeref gibi kavramlara sarılır.

İlhan İlhanlı Devleti'nin Hükümdarı olan Bahadır Han, bulunmuş olduğu mevkinin verdiği güçle zevk ve safa içinde bir hayat yaşamaktadır. İsteddiği her şeyi elde edebilmek için her türlü düzenbazlığı yapabilecek olan karakter, Emir Çoban'ın kızı olan Bağdat Hatun'u kendisine ister. Evli olan Bağdat Hatun'un kocasını (Emir Hasan) makam ve servetle kandırarak onu kendisine ve maddiyata esir eder. Emir Çoban'ı ise sadrazamlıktan aldırır. İki aile arasında patlak veren soğuk savaşın sonunda Çoban ailesinin bütün erkek karakterleri hayatını kaybeder. Fakat oyunun sonunda ilahi adalet tecelli eder ve Emin Çoban'ın torunu Dilşad, Bahadır Han'dan ailesinin katledilen bireylerinin intikamını alır. Bahadır Han, şahsi hırslarının ve arzularının esir bir temsilcisi rolünü oynarken Emir Çoban, kendisini halkına adanmış ideal bir insan rolünü üstlenir. Süregelen anlatı içerisindeki kurgusal karakterler, benliklerinde kutsallaştırdıkları düşüncelerin ya da iradesel zayıflıkların birer esiri halindedirler.

Turhan Dilşad, ailesinin zalimce öldürülme emrini vermiş olan Bahadır Han'ı öldürdükten sonra bu idamları gerçekleştiren Gıyaseddin'den intikam almak için yola çıkar. İntikamını alabilmek için sarayda soytarılık yapan Kanbur'la (Turhan) evlenerek onu öldürtmeye çalışır ve bunu başarır. Fakat zaman geçtikçe, sevdiği adam olan İlhan'ın, ailesini katledişi ve çeşitli entrikalarını unuttur ve ona özlem duymaya başlar. İşlemiş olduğu cinayetin vicdan azabını taşıyamayan karakter akli dengesini kaybederek kendi ölümüne sebep olur. Buna karşılık evlenmiş olduğu Kanbur ise, çirkin görüntüsü ve sakatlığı nedeniyle sürekli dışlanmıştır. Aslında Gazan Han'ın oğlu ve Timur'un babası olan Turhan, İlhanlı Devleti'nin gerçek varisidir. Fakat üvey annesi tarafından saraydan atılmış ve yerine üvey kardeşi İlhan (Bahadır Han) geçmiştir. Çirkin görüntüsü ve sakatlığı nedeniyle Dilşad tarafından sevilmemesi, ona ciddi derece aşk acısı yaşatır.

Tayflar Geçidi İlk ikilemenin (İlhan, Turhan) ardılı niteliğindeki eserde, önceden boy göstermiş olan kahramanların zamanın ve mekanın olmadığı bir yerde birbirleriyle hesaplaşmaları gerçekleşir. Yaşamları süresince işlemiş oldukları günahların itirafları, içine düşmüş oldukları esenliksiz durumların kendi üzerlerindeki olumsuz ve anlamsız etkilerinin hesaplaşması yapılır. Ölümün herkesi eşitlediği bir ortamda kavgalı olanlar birbirlerini anlamaya çalışır, birbirlerinden af diler ve barışırlar. Sufiyane bir edayla ele alınan konularda ölümün bir son olmadığı, bunun yeni bir başlangıç olduğu vurgulanır. Ölümün açtığı temiz sayfa her şeyi gün yüzüne çıkarmış ve aklamıştır. Kaderin ağlarını ördüğü bir yaşamda insan iradesinin ve tanrının kötülöklere neden izin verdiğinin sorgulaması yapılır. Tanrıya giden yollar büyük bilinmezliklerle doludur ve karakterler bu konuda derin tartışmalara girerek kimi zaman isyan eder kimi zaman boyun eğler.

Ruhlar Eser boyunca kişiler arasında geçen diyaloglarda en çok değinilen konu insanın ölümden sonraki varoluşu ve dini olgular üzerinedir. Hayata gelmiş olan her insanın kendi kaderinin tanrı tarafından tahin edilmiş olması ve dini vecibeler üzerine derin sorgulamalar yapılır. Yapısal ve içeriksel olarak İslamiyet, tek kurtuluş yolu olarak gösterilse de insanın varoluşsal anlamsızlığı Kanbur tarafından eleştirilir ve çeşitli sorulara cevaplar aranmaya çalışılır. Ölüm sonrasına yönelik düşüncelerin ve tahminlerin işlenmesinin yanında dönemin sorunlarına da değinilir ve insanlığın ortak geleceğinin nasıl oluşabileceği üzerine fikirler yansıtılır. Hz. Muhammed'in tayfı aracılığıyla yansıtılan söylemlerde, Müslüman toplumlarının içine düşmüş oldukları çatışmalara değinilir ve Batının ilmi alanlardaki ilerlemeleri kurtuluş yolu olarak gösterilir. Semavi dinlerin peygamberlerinin teker teker söz almasıyla insanlık için ortak bir gelecek tasarısının altyapısı sunulur ve İslam'ın mukaddesliği üzerine güzelleme yapılır. Felsefi açıdan insanın varoluşsal nedenleri sorgulandığı gibi dönemin toplumsal vakalarıyla ilgili birçok soruna çözümler sunulmak istenir.

Arziler İnsanlık XX. asra siyasi, iktisadi ve toplumsal birçok değişim ve çatışmalarla girer. Gelişen meta olgusuyla beraber ticari faaliyetler köklü değişimlere uğramış ve bu durum insanları açgözlülüğe, hırsa, köleleşmeye yönlendirmiştir. İnsanın yeni dünya düzenindeki rolü tamamen tüketim üzerine yoğunlaştırmıştır ve insan meta karşısında önemsizleşerek Marksçıların tabiriyle şeyleşmeye

uğramıştır. Bunun gibi konuların derin ve gelişigüzel bir biçimde tartışıldığı eserde, doğu toplumlarının içine süreklendikleri sömürü düzeninden çıkış yolları aranır. Türklük ve İslam gibi kavramlar yüceltilir, bilimin ışığında ezilen toplumlar sömürülmekten kurtulacak ve kendilerinin efendileri olacaktırlar. Eserdeki kahramanlar 40. yüzyıla giderek gelecekle ilgili öncelikle bulunulur. Bu dönemin özellikleri şöyledir: insanlar bütün dogmalardan kurtulmuş, tek ilmin matematik olduğu ve hayvanların insansılaştığı, hiçbir efendinin olmadığı bir düzendir. Bunun haricinde eserde karşılaşılabilecek izlekler genel olarak şöyledir: vatan sevgisi, savaş, dönemin siyaseti, Türk ve İslam tarihi, Kurtuluş Savaşı, yazarın çalışma hayatı, kadın hakları, aşk ve din. Eser boyunca birçok konuya değinen Kanbur ve Dilşad ikilisi için yazar şunları söylemektedir: “Bu eserde hem ciddiyat hem de şathiyat vardır. Kanbur’un mizah-âmiz sözlerinde ciddiyet aranılmayacağı ümit ve itikadındayım. Zaten Kanbur, İlhan’dan başlayarak Turhan ve Tayflar Geçidi ile Ruhlar’da devam ile Arziler’de hitâm bulan hayatında gülünç bir surette girye-nâk, hem matemzede hem dahhakdir, ve bir felsefe-i mudhike kahramanıdır. Gâh mezzâh ve müdâhin gâh rastgû ve bî-hâk. Yahut gâh kendisi gâh başkasıdır. Bazen şahs-ı vak’a, bazen müellif. Dilşad’a gelince onun mahbûbesi ise bunun mefkûresidir”.

3. *Konusunu Efsaneden Alan Eserler* Yazarın bu konu çerçevesinde kaleme alınmış eserlerinde genel olarak karşılaşılan vaka; birbirlerine kavuşmak isteyen iki sevgili ve onlara engel olmaya çalışan üçüncü bir kişi, halkına zulmeden hükümdar ve ona karşı çıkan isyancılar üzerine kuruludur. Olağanüstü niteliklere sahip başkarakterler olaylara yön verir ve kişilerin kaderlerini belirler. Alegorik düzlemde yazarın yaşamış olduğu döneme yönelik göndermeler ve eleştirilerle doludur. Anlatıların ana karakterleri aşk ve görev arasında çatışma yaşarlar.

Mâcerâ-yı Aşk Dönemin Osmanlı coğrafyasında yapılan evliliklerdeki genel anlayış görücü usulü üzerine kuruludur. Toplumun birer ferdi olan kadın ve erkeğin evlilik öncesinde ve sonrasında yaşadığı sorunlar yergici ve eleştirel bir biçimle kaleme alınır. Anlatının başkarakterlerinden Sakîbe, sevmediği bir adam olan Bedr-i Felek’le babası tarafından evlenmeye zorlanır. Başka bir erkeğe aşık olan kadın karakter ailesinin isteklerine karşı gelerek sevdiği adamla birlikte olabilmek için çetin bir mücadeleye girer. Yazarın her konuya değinme isteğinden kaynaklanan vaka dağınıklığından dolayı temel bir izlek belirlemek oldukça zordur fakat üzerine en çok vurgu yapılan temel tema şöyledir: evlenme çağına gelmiş olan bireyler aile büyükleri tarafından sevmedikleri ya da tanımadıkları insanlarla evlenmeye zorlanmamalıdır. Gençlerin bu konuda mutlaka rızası alınmalıdır. Aksi halde yapılan evlilik mutsuzluğa hatta felaketlere sebep olabilir.

Nesteren Kabil’in Meliği olan Gazanfer hoyrat ve halkına karşı zalim bir hükümdardır. Kardeşi olan Behram ise onun aksine halk tarafından sevilir ve takdir görür. Bütün toplumun kendisine karşı beslediği nefretten Behram’ı suçlayan Gazanfer, kardeşine sinirlenerek ona tokat atar. Bunu bir namus meselesi olarak gören Behram, oğlu Hüsrev’e Gazanfer’i öldürtmek ister. Hüsrev Gazanfer’i düelloya davet eder ve onu orada öldürür. Gazanfer’in kızı olan Nesteren, babasını öldürenin Hüsrev olduğunu öğrenince onu öldürtmek ister fakat çocukluklarından beri ikili birbirlerini sevmektedirler. Aşk ve görev arasında kalan kadın karakter sevdiği adamı öldüremez ve bundan dolayı kendisini öldürür. Eser içerik olarak ufak değişiklikler gösterse de Corneille’in “Le Cid” adlı yapıtının bir uyarlaması niteliğindedir ve yazar da bunu itiraf eder. Bazı edebiyat eleştirmenleri tarafından anlatıdaki düşman kardeşler alegorik olarak II. Abdülhamid’le Mithat Paşa’yı temsil ettiği iddia edilir. Zira dönemin siyasi tartışmaları göz önünde bulundurulduğunda bunun doğru bir tespit olduğu söylenebilir.

Zeynep Hint hükümdarlarında A’lâ’nın evlatlık kızı olan Zeynep, hükümdarın düşmanı Abbas’la evlendirilmek istenir. Abbas’ın orduları A’lâ’nın askerini gücünü oldukça zayıflatmıştır ve hükümdar, kızını Abbas’a vererek barış yapmak ister. Hiç tanımadığı bir adamla evlenmeyi reddeden Zeynep, saray bahçesinde saz çalan bir derviş görür ve ona aşık olur, fakat bu kişi derviş kılığına girmiş Abbas’tır. Babasının isteklerine karşı gelen Zeynep zindana atılır ve sevdiği adama kavuşmak için herkesi karşısına alarak çetin bir mücadele verir. Nahit Sırrı Örik eserin temasıyla ilgili şöyle der: “ (...) tabiatın bütün kanunlarına hükmederek maiyetinde meleklerle mesafelere ve zaruretlere hükmeden Zeynep’in aşkını unutamadığı Abbas’la sevişebilmek, nefsinin ona verebilmek için eşsiz kudretlerinden vazgeçerek âciz bir insan olmağa rıza gösterişi hakikaten güzeldir”. Bunun yanında Tanpınar ise şöyle demektedir: “ (...) zalim hükümdar, hürriyet aşkı, kıskançlık, eseri lüzumundan fazla yükler”.

Hakan Ülkesini ve halkını adaletin güdümünde ve bir meclis aracılığıyla yöneten Hakan, herkes tarafından sevilir. Olağanüstü güçlere sahip bir çoban olan Koncuy, Hakan’ın huzura çıkararak aşireti için ondan otlak ister. Kadının güzelliğine ve iyiliğine hayran olan Hakan, tebdil-i kıyafetle onun peşine düşer. Birbirlerini rüyalarında da gören ikili birbirlerine aşık olur. Hakan meclisten izin alarak eş

Günay'ı boşar ve onun eski aşığı olan Gök Alp'le evlenmesi için hiçbir engel kalmaz. Hakan da Koncuyla evlenir ve kadın karakterin gelmesiyle birlikte toplumdaki bütün sorunlar yavaşça iyileşmeye ve ülke yeni bir devrim kazanmaya başlar. Vâ-Nû, eserin muhtevasıyla ilgili yazdığı bir yazıda şöyle der: "Hakan isimli eserin mevzuunu benliğindeki ikilik ayrı ayrı şahsiyetler hâlinde tecessüm eden eski bir Türk hükümdarıyla, tıynetinde fevkatabilîlikler hasil olan ve binlerce sene sonra doğacak bir insanken mukadderden evvel yaşayan peri huylu bir çoban kızının aşk macerasıdır. Diğer eczası itibarıyla de tarihî hakikatlere değil, büyük şairin meşhur hayaline istinat etmiştir". Eserin sonunda başkarakter, bütün dünya halklarını barışa davet eder.

Sardanapal İnsan, kendi özneliğine hapsolmuş bir canlı olduğu kadar toplumsal bir ortamın altyapı ve üstyapılarına da sıkı sıkıya bağlıdır. Bu eytişimsel çatışma her insanlık durumunda kendisini gösterir ve bunun sonucunda insan bir tutum ve tavır ortaya koyar. Anlatı, toplumsal özelemler ve beklentiler ile şahsi arzular ve tutkular arasında sıkışıp kalmış bireylerin yaşadığı toplumsal ve tinsel çatışmayı, Klasisizm'in biçim ve biçeminde aktaran bir trajedir.

TEMALAR

A. YAZARIN TİYATRO ESERLERİNDEKİ BAŞLICA TEMALAR VE ESER İLİŞKİSİ

- VATANSEVERLİK** II. Abdülhamid Döneminde Batıyı tanımaya, benimsemeye başlamış olan vatansever ve özgürlükçü aydınlar işkence görmüş, zindana atılmış ya da sürgün edilmiştir. Sultan, saltanatını koruyabilmek için Osmanlı coğrafyasında ağır bir istibdad dönemi hüküm sürdürmüştür. Vatan ve hürriyet şairi olarak namlanan Namık Kemal'i hapse attırılmış, özgürlükçü ve Cumhuriyetçi düşüncelere sahip Mithat Paşa'yı sürgüne göndermiş ve boğdurmuş aynı zamanda Mustafa Kemal'i bile hapse attırılmıştır. Döneminde sayısız kitap yakılmış ve okullular ile alaylılar arasında çatışma başlamıştır. İslamcı bir şair olan Mehmet Akif, kendisine yönelik hakaret düzeyinde ifadeler bulunan şiirler yazmıştır. Böylesine bir dönemde Tarhan'ın yazınsal anlayışında vatanseverlik, çağdaşlaşma, özgürlük, Türklük ve insancıl İslam gibi düşünceler güç kazanır. Eserlerinde işlediği vatansever tipler, iyi olan bütün insani değerlerin temsilcisi niteliğindedir. Eserlerinde yer alan vatansever anlatı kişileri; toplumsal ülküler ve özelemler için mücadele verirken, onlara karşı olan despot yöneticiler ve bencil bireyler de vardır. Yazarın eserlerinde rol oynayan melun yöneticilerin alegorik açıdan II. Abdülhamid'i temsil ettiği görüşü hakimdir. Kötü yöneticiye karşı gelen vatansever ve özgürlükçü tipler de Mithat Paşa'yı temsil eder. Bunların haricinde I. Dünya Savaşı'nda Türkçülük düşüncesinden hareketle kaleme aldığı "Kanbur" dairesi ve diğer bazı eserlerinde de vatanseverlik teması işlenir.

Eşber Küçük bir belde olan Pencap, Makedon fatihi Büyük İskender'in orduları tarafından kuşatılır. Pencap'ın hükümdarı olan Eşber, vatansever ve özgürlükçü duygularla kaybedeceğini bilmesine rağmen İskender'e karşı savaşmaya karar verir. Eşber'in kardeşi Sumru, İskender'le bir aşk yaşamaktadır ve kardeşini savaşmaması için ikna etmek ister. Kız kardeşinin vatana ihanet ettiğini düşünen Eşber, onu hançerler ve İskender'in görmesi için kalesinin burcuna cesedi astırır. İskender bütün dünya insanlığını tek bir çatı altında toplamak gayesiyle çıktığı bu uzun seferde Eşber'i de mağlup eder. Esir düşen Eşber, İskender'den izin alarak kendisini öldürmek ister. Son söz şöyle dir: "Galip sayılır bu yolda mağlup! Mevc urmada rayetim cebelde, Urdukça benim demek bu belde".

Tarik Yahut Endülüs Fethi Mağrip bölgesinin Müslüman topluları, şahsi duygulardan sıvrılmış ve tam anlamıyla toplumsal bir bilinçle hareket eden, vatani için her türlü fedakarlığı yapabilecek tiplerdir. Müslümanlar, Endülüs'ün fethinde zafere ulaşmak için sevdiklerinden hatta canlarından bile vazgeçerler. İslam inancı onlar için adaletin, iyiliğin ve insancılığın üst bir çatısıdır. Bunun haricinde Hristiyan İspanyollar arasında da, kötü hükümdara boyun eğmeyen ve halkı için canla başla mücadele eden tipler de vardır. Bunlardan biri olan Merkado, şöyle diyerek canını verir: "Ben kaçmıyorum Rodrik! Ben, ben ölüyorum. Fakat senin için değil. Vatan için ölüyorum. Yaşasın vatan! (Ölür)"

Sardanapal Efsanevi Asur kralı Sarnapal'dan esinlenerek oluşturulmuş olan anlatıda hükümdar, halkına devamlı zulmeden, zevk ve sefa içinde yaşayan ve kendi kızını bile ölümle tehdit eden bir tiplerdir. Halka karşı yapılan zulme başkaldırmak isteyen Darakes, halkı ve adamlarını örgütlüyerek kralın surlarına dayanır. Yenileceğinin farkına varan kral, ganimetinin düşmanlarının eline geçmemesi için sarayı ateşe verir ve bu ateşte kendisi de yanar. Darakes'in, halkı ve vatani için ölümü göze alarak zalim hükümdara karşı giriştiği mücadele zaferle sonuçlanır.

Liberte Uzun zamandır Despot'un zindanında esir tutulan Liberte, Nasyon'la evlenmek istemektedir fakat ona aşık olan Despot buna izin vermez. Despot'un en sadık adamı ve Nasyon'un babası olan Liberal Despot'u, Liberte'yle Nasyon'un evlenmesi konusunda ikna eder. Fakat bu olay sonunda saray dalkavukları Despot'u galeyana getirir. Şayet Liberte'yle Nasyon evlenirse Despot bütün gücünü kaybedecektir. Buna izin veremeyecek olan Despot Liberte'yle Nasyon'u evlendirir fakat bu onun gözetimi altındaki bir evlilik olacaktır. Liberal ise asi davranışlarından dolayı sürgün edilir. Liberal'in son sözleri şöyledir: "Tarihte namım var, milletçe makbûl; yaşasın Nasyon ile Liberte!..."

Yadigâr-ı Harb Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusu birçok cephede mücadeler verir, vatan ve İslam'ın savunucuları adaleti, düşmaları ise zulmü temsil eder. Vatan aşkıyla hareket eden fedakar milletin görüntüleri destansı bir üslupla okuyucuya sunulur. Peri-i Vatan adlı simgesel karakter, onurlu ve şerefli bir mücadele vermeye çalışan İslam halklarının ecdadını temsilen orduya liderlik eder. Bir toplumun vatanını düşman işgaline karşı savunması, yapılabilecek en kutsal eylemdir iletisi verilir.

2. YAŞAM/ÖLÜM Varlıklı bir aileye mensup olan yazar, daha küçük bir çocukken babasıyla birlikte Avrupa'ya gitmiş ve kardeşiyle birlikte yatılı olarak École National'de eğitim alma fırsatı bulmuştur. Daha sonra İngiltere, Fransa, Belçika gibi Avrupa ülkelerinde katiplik ve elçilik yapmıştır. Burada bulunduğu yıllarda Avrupalı kentsoyluların zaman geçirdiği eğlence mekanlarında bulunmuş ve birçok kadınla gönül ilişkisi kurarak heyecanlı bir hayatın tadına varmıştır. Yazar yaşlanmayla birlikte gençliğinin heyecan ve macera dolu yıllarına özlem duymaya başlamış ve sevgili eşi Fatma Hanım'la validesinin trajik ölümleriyle ciddi derece metafiziksel sorgulamalara yönelmiştir. Eşinin ölümünden sonra kaleme almış olduğu her eserde bu olayın kendisinde yaşattığı travmanın izlerini görmekteyiz. "Kanbur" dairesi olarak adlandırdığı beş eserinde ölüm konusunu kimi zaman hicivsel kimi zaman sitemkar bir üslupla ele almıştır. Yazarın diğer eserlerinde rol alan tipler de yaşamla ölüm arasında sürekli mekik dokuyan eyleyenlerdir. Yaşam ve ölümü her eserinde farklı bir açıdan ele almaya çalışmıştır.

Abdullahü's-Sagîr Endülüs, İspanyolların bir araya gelmesiyle beceriksiz yöneticiler yüzünden Müslümanların elinden çıkmıştır ve Endülüs'ün son Müslüman hükümdarı olan Abdullah, ordularıyla birlikte ana vatana dönmek üzeredir. Karolina adındaki bir güzele aşık olan hükümdar, ecdadının gösterdiği fedakarlıklardan farklı bir tavır sergileyerek savaşmamayı tercih eder. Sevdiği kadınla birlikte olabilmek için makamından ve zenginliğinden de vazgeçen hükümdar yaşamayı tercih eder.

Yabancı Dostlar Mutluluğu güzel kadınlarda bulabileceği düşüncesiyle aşkın peşinde koşmuş olan Erkek'in, her türlü çirkinlikten de kaçtığını ve onu yerdüğünü görüyoruz. Yaşlanmayla beraber cinsi gücünün azaldığını gören yazar, bunun karşısında korkuya kapılır. Hayatta en çok korktuğu ölüm gerçeğine artık daha fazla yakınlaşmıştır. Kendince dünya nimetlerinin sorgulanması, yaşlılıkla yüzleşme ve içgüdüsel bir şehvet geçmişiye duyduğu özlemin itirafnamesi yapılır.

Nazife İspanyol kralı Ferdinando, Müslümanlara karşı verilen savaşı kazanmış olmasına rağmen aşkta kazanamayarak gerçek kaybeden olarak gösterilir. Kendisini sarayda alıkoyarak birlikte olmak isteyen krala karşı Nazife, kavminin çektiği acılara sebep olmuş ecnebi bir adamla birlikte olamayacağını söyler ve onun esiri olarak yaşamaktansa intiharı tercih eder. Nazife, çoğu Endülüslü Müslüman tiplerine gibi inançları ve değerleri için ölüme seve seve gider.

Ruhlar/Arziler Eserlerdeki anlatı boyunca kişiler arasında geçen diyaloglarda en çok değinilen konu insanın ölümden sonraki varoluşu ve dini olgular üzerinedir. Hayata gelmiş olan her insanın kendi kaderinin tanrı tarafından tahin edilmiş olması ve dini vecibeler üzerine derin sorgulamalar yapılır. Yapısal ve içeriksel olarak İslamiyet, tek kurtuluş yolu olarak gösterilse de insanın varoluşsal anlamsızlığı Kanbur tarafından eleştirilir ve çeşitli sorulara cevaplar aranmaya çalışılır.

Tayflar Geçidi Tayflar alemi denilen ölümün herkesi eşitlediği bir ortamda kavgalı olanlar birbirlerini anlamaya çalışır, birbirlerinden af diler ve barışırlar. Sufiyane bir edayla ele alınan konularda ölümün bir son olmadığı, bunun yeni bir başlangıç olduğu vurgulanır. Ölümün açtığı temiz sayfa her şeyi gün yüzüne çıkarmış ve aklamıştır. Kaderin ağlarını ördüğü bir yaşamda insan iradesinin ve tanrının kötülöklere neden izin verdiğinin sorgulanması yapılır. Tanrıya giden yollar büyük bilinmezliklerle doludur ve karakterler bu konuda derin tartışmalara girerek kimi zaman isyan eder kimi zaman boyun eğerler.

3. AŞK/GÖREV XVII. yüzyılda, yazınsal ürünlerin belirli kurallar çerçevesinde oluşturulması ve ideal bir üslup yaratma çabasıyla ortaya çıkan Klasisizm (Kuralcılık) akımıyla

insani duygular ve akılcılık arasında bir bağlantı kurulmak istenir. Mit, efsane ve tarih gibi alanlardan kaynaklarını alan eserlerde insani değerler kutsallaştırılır. Klasisizm çerçevesinde kaleme alınmış eserler genel olarak trajik bir şekilde sonlanır ve en önemli çatışma unsuru aşk ve görev arasındadır. Tarhan da kaleme aldığı birçok eserde bu akımın ilkelerinden ve felsefesinden etkilenmiştir. Corneille'in Le Cid'i, Shakespeare'in Romeo ve Juliet'i ve Racine'in Alexandre Le Grand'ını okuyan yazar, sanatçıların bu eserlerinden tematik, yapısal ve içeriksel olarak hayli etkilenmiştir. Klasik akım çerçevesinde kaleme alınmış eserlerdeki tipler, tinsel özellikleriyle ön plana çıkar ve insani değerlerin, davranışlar ile tutumların birer temsilcisi niteliğindedirler.

Nesteren Gazanfer'in kızı olan Nesteren, babasını öldürenin Hüsrev olduğunu öğrenince onu öldürtmek ister fakat çocukluklarından beri ikili birbirlerini sevmektedirler. Aşk ve görev arasında kalan kadın karakter sevdiği adamı öldürmeye yeltense de bunu başaramaz fakat sevdiği kadının öldüğünü gören Hüsrev kendi canına kıyar. Eser içerik olarak ufak değişiklikler gösterse de Corneille'in "Le Cid" adlı yapıtının bir uyarlaması niteliğindedir ve yazar da bunu itiraf eder. Sevdiği adamı affedip aşkını yaşamak ve babasının intikamını ondan almak arasında kalan kadın karakterin sonu intihar olur.

Tezer Tarihi şahsiyetleri ve olayları kendi hayal dünyasında yeniden canlandıran yazar, III. Abdurrahman'ı sonradan Müslüman olmuş İspanyol bir güzele aşık eder ve toplumsal beklentilerle padişahın istekleri birbirleriyle çatışma haline girer. Nişanlısı Rişar'la evlenmek üzereyken gönlünü Melik'e kaptıran Tezer, ikisini aynı anda idare etmeye çalışır. Fakat onun oynadığı bu oyun halk tarafından ortaya çıkarılır ve onun öldürülmesi istenir. Melik, toplumsal beklentiler karşısında aşkından vazgeçerek Tezer'in ölümüne göz yumar.

İlhan İlhanlı Devleti'nin hükümdarı olan Bahadır Han, kendisine rakip olarak gördüğü Çoban ailesinden kurtulabilmek için ailenin reisi Emir Çoban'dan ilk önce kızlarını ister. Bağdat Hatun'la Bahadır Han çocukluk aşıklarıdır. Bahadır Han'ın gönlü Emir'in torunu olan Dilşad'a kayar ve ikili arasında bir aşk başlar. Bu durum hala olan Bağdat Hatun ile yeğen Dilşad arasında bir rekabete sebep olur. Fakat Bahadır Han bununla yetinmeyip Çoban ailesindeki bütün erkekleri öldürtür. Dilşad, ölmüş olan dedesinin tabutu başında intikam yemini eder. Sevdiği adamı bir gece yatak odasında öldürerek intikamını alır fakat devam niteliğinde olan "Turhan" adlı eserde aşk acısı çeker. İlhan'ı öldürmüş olmaktan pişmanlık duyar, sinir krizleri geçirir.

Sardanapal Anlatı, toplumsal özelemler ve beklentiler ile şahsi arzular ve tutkular arasında sıkışıp kalmış bireylerin yaşadığı toplumsal ve tinsel çatışmayı, Klasisizm'in biçim ve biçiminde aktaran bir trajedir. Darakes, zalim Asur kralı Sardanapal'dan halkı için intikam almaya niyetlenir. Fakat aynı zamanda kendisi kralın kızı Yudes'e aşiktir. Aşkını feda eden Darakes, krala karşı halkı örgütleyerek zafer kazanır. Fakat buna karşılık olarak sevdiği kadını kaybeder.

Mâcerâ-yı Aşk Anlatının başkarakterlerinden Sakîbe, sevmediği bir adam olan Bedr-i Felek'le babası tarafından evlenmeye zorlanır. Başka bir erkeğe aşık olan kadın karakter ailesinin isteklerine karşı gelerek sevdiği adamla birlikte olabilmek için çetin bir mücadeleye girer. Haydar Mirza'yla birlikte kaçan Sakîbe, görevlerini yerine getirmeye yerine aşkını yaşamayı tercih eder. Yazarın aynı temayı işleyen diğer eserlerindeki trajik sonların aksine bu eserde, sevenler birbirlerine kavuşur ve sevgililerden intikam almak isteyen Bedr-i Felek öldürülür.

4. GELENEK/İRÂDE XIX. yüzyıl Osmanlı coğrafyasındaki gelenekler, bireyi oldukça kısıtlayan ve özgürlüğünü engelleyen anlayışlar silsilesinden oluşur. Eski adetler ve gelenekler çağdaşlaşma eğilimi gösteren bireyleri bir hayli zorlu durumlara düşürür. Toplumlardaki kuşaklar değiştikçe yeni nesiller, eski anlayışlar yerine daha özgürlükçü ve bireyci anlayışlara eğilim göstermeye başlamış ve bu durum eski ile yeni arasında bir çatışmaya sebep olmuştur. Tarhan'ın Osmanlı'nın kentsoylu çevrelerini ele aldığı eserlerde de bu çatışma çeşitli izleklerle birlikte ele alınmıştır. Tarhan'ın eserlerinde en çok işlenen eleştiri konuları; kadın eğitimi, kölelik, batıl inançlar, yanlış alafangalaşma, Batı özentiliği, zorla evlendirme, ataerkil toplum yapısı ve insani değerlerdeki yozlaşmalar üzerine olmuştur. Aşağıda değinmiş olduğumuz eserler bütün bu izlekleri içerdiği gibi ana çatışma gelenek ve özgür irade arasında gerçekleşir.

İçli Kız İstanbul'un varlıklı şahsiyetlerinden biri olan Mesut Efendi'nin genç kızı Sabiha, iyi eğitilmiş, düşünceli, nazik ve görgülü bir tiptir. Onun tam tersi kişilik özellikleri gösteren üvey annesi Raife ise; kıskanç, menfaatçi, cahil, entrikacı ve fesatçi bir tiptir. Sabiha, İzzet adındaki bir genç adama aşık olur ve Raife Hanım, genç kızı hem sevgilisinden hem de babasından kıskanır.

Onların evlenmesine mani olmak için elinden geleni yapar. Eserin temel izleğini anlamamız konusunda Mesut Efendi'nin eşi Raffe'yle ilgili söylediği şu cümle oldukça önemlidir: "Behey İstanbullular! İstanbullular! Bakınız terbiye etmediğiniz, okutmadığınız kızlarınızdan kocaları ne çekiyorlar? Ben şimdi bunun anasına babasına beddua etmem de kime ederim? Ah, şurada evlenmek ister birkaç kişi bulursa da benim bu halimi görseler, acaba anlamazlar mı ki huyunu bilmediğin bir kariyi almak!.. Acaba anlamazlar mı? "

Sabr u Sebat Dönemin Osmanlı coğrafyasındaki bireyler, genel olarak en temel ve şahsi konularda bile bir seçim yapma durumuyla karşılaştıklarında, aile, gelenek, inanç vb. unsurlarla çatışmak zorunda kalırlar. İnsan hayatının en önemli olaylarından ve kurumlarından biri olan evlilik konusunda bile şahısların karşısına çok büyük zorluklar ve engeller çıkar. Aile büyükleri çocuklarını, istemedikleri kişilerle evlendirmek isterler hatta evlenmek istemeyen kişileri bile zorla evlendirebilirler. Yazar bu türdeki anlayışların çağın gerisinde kaldığını, insanın hür iradesiyle hayatını idame ettirmesi gerektiğini savunur.

Arzîler Eserde, Doğu toplumlarının içine sürüklendikleri sömürü düzeninden çıkış yolları aranır. Türklük ve İslam gibi kavramlar yüceltilir ve Kanbur'a göre bilimin ışığında ezilen toplumlar sömürülmekten kurtulacak ve kendilerinin efendileri olacaklardır. Eserdeki kahramanlar 40. yüzyıla giderek gelecekle ilgili öncelikle bulunulur. Bu dönemin özellikleri şöyledir: insanlar bütün dogmalardan kurtulmuş, tek ilmin matematik olduğu ve hayvanların insansılaştığı, hiçbir efendinin olmadığı bir düzendir. Eser bu özellikleriyle dönemin Doğu ve Batı toplumlarına çeşitli alanlarda eleştiriler getirir.

Mâcerâ-yı Aşk Dönemin Osmanlı coğrafyasında yapılan evliliklerdeki genel anlayış görücü usulü üzerine kuruludur. Toplumun birer ferdi olan kadın ve erkeğin evlilik öncesinde ve sonrasında yaşadığı sorunlar yergici ve eleştirel bir biçimle kaleme alınır. Sakîbe sevmediği bir adam olan amcasının oğlu Bedr-i Felek'le babasının isteği üzerine evlenmek zorunda kalmıştır. Fakat Sâkîbe, sevdiği adam olan Haydar Mirza'yla kaçarak geleneğe başkaldırır.

5. **ESENLİK/ESENLİKSİZLİK** Geçmişten günümüze süregelen toplumların siyasal yönetim anlayışı genel olarak, tek bir kişi üzerine kurulu despotik bir anlayıştır. Tanrının seçilmiş bir elçisi konumunda olan ve insanlar ile toprak üzerindeki hakimiyetiyle bütün hükümdarlar, ellerinde bulundukları güçle her şeyi yapabileme ve her durumda haklı olma yetkisini kendilerinde bulmuşlardır. Tarihte var olmuş bu gibi şahsiyetler destanlara ve hikayelere konu olmuşlardır. Tarhan da kaleme almış olduğu birçok eserinde, buna benzer tarihsel vakalar ve anlatılardan esinlenerek, döneminde süregelen baskıya, adaletsizliğe, zulme ve çıkarıcılığa ayna tutarak, alegorik bir düzlemde görüşlerini ve eleştirilerini tematik olarak işlemiştir. Onun çoğu eserinde güç zehirlenmesine uğramış hükümdarlar halka zulmeder ve her türlü adaletsizliği kendisi için hak olarak görürler. Fakat tarihsel diyalektik açıdan zulmün olduğu her yerde zulme karşı olanlar da var olacaktır.

Duhter-i Hindu Hindistan'ı İmparatorluğunun bir sömürgesi haline getiren İngilizlerin insanlık dışı eylemleri, çıkarıcılığı, maddiyatçılığı ve kurnazlığı eserde göze çarpan en önemli unsurlardır. Hintli karakterler İngilizlerden daha geri ve vahşi bir toplum gibi görünse de insana değer katan soyut erdemlere onlardan çok daha fazla bağlıdırlar. Tomson tarafından aldatılan Sucuruyi, ölüm anında yaptığı itirafıyla Hindistan halkına büyük bir iyilik yapar ve İngilizler Hintlilere bazı imtiyazlar sağlamak zorunda kalırlar. Hintli tipler için esenliksiz ortam esenlikli bir duruma döner.

Sardanapal Yıllarca halkına zulmederek, kendi zevkini ve çıkarından başka hiçbir şey düşünmemiş olan Asur kralına, Babil valisi ve Darakes isyan hazırlığına girer. Türlü haksızlıklara uğramış olan halk Darakes'e sorgusuz sualsiz destek verir. Halkın adaleti tesis etmek için krala karşı verdiği savaş zaferle sonuçlanır. Zalim kral hayatını kaybeder ve halk huzura erer.

Tarık Yahut Endülüs Fethi Mağrib'in Müslüman Arapları, İslam inancını insani değerlerin ve erdemlerin ortak bir çatısı olarak görürler. Endülüs'e yapmış oldukları seferin amacı, bir despot olan Hristiyan İspanyol kralı Rodrik'i cezalandırmak ve Endülüs halkına her alanda refah getirmektir. Giriştikleri kanlı mücadeleler sonucunda zalim kralı alt ederler ve söz verdikleri gibi Endülüs halkına refah ve esenlik getirirler. Fakat vatansever olan bazı İspanyollar Arap tahakkümünü kabul etmeseler de Araplar amacına çoktan ulaşmıştır.

İbn Musa Endülüs'ü tamamen ele geçirmiş olan Musa'nın oğlu Abdülaziz, ülkede barışı ve adaleti sağlamak adına çeşitli eylemlerde bulunur. Fakat vatansever İspanyollar Araplara karşı gizlice teşkilatlanmaktadır. Arapların Endülüs coğrafyasında halk için girişmiş oldukları esenlikçi

faaliyetlere rağmen bazı İspanyollar ülkelerini geri isterler. Hem Halife'nin hem de İspanyolların ihanetine uğrayan Arapların adaleti ve refahı tesis etmek adına yaptıkları bütün icraatlar boşa gider.

Hakan Ülkesini ve halkını adaletin güdümünde ve bir meclis aracılığıyla yöneten Hakan, herkes tarafından sevilir. Olağanüstü güçlere sahip bir çoban olan Koncuy, Hakan'ın huzura çıkararak aşireti için ondan otlak ister. Meclisten çıkan kararlar çobanlar istedikleri otlığa kavuşur ve hayatları çok daha refah bir hale gelir. Eserin sonunda dönemin önemli devletlerinin elçileri aralarında tartışılır. Hakan onlara şu öğüdü verir: "Dostlukla bence hallolur ukdeler bütün, akvam için bu olmalıdır muteber bugün. Başlar muhasamât ile binlerce gaile, her ülke halkı olsa derim komşu aile".

6. YABANCILAŞMA Tarhan, zamanının büyük bir bölümünü Avrupa ülkelerinde çeşitli resmi görevlerde bulunarak geçirmiştir. Fransa, İngiltere ve Belçika gibi ülkelerde görev yapan yazar, Avrupa'nın siyasal, iktisadi ve toplumsal alanlarda başı çeken ülkelerindeki köklü değişimleri gözlemleme fırsatı bulmuştur. Sömürgeci devletlerde Merkantalizm'le birlikte ortaya çıkan yeni toplumsal yapıda kentsoylu sınıf bir hayli gelişmiş ve yeni bir işçi sınıfı doğmuştur. Bunun birlikte Avrupalı ülkelerde milliyetçilik düşüncesi aşırı boyutlara ulaşmış ve sömürge haline getirdikleri coğrafyalardaki insanları kendi ekinlerine ve emeklerine yabancılaştırmışlardır. Tarhan, özellikle İngiltere ve Hindistan çevresinde geçen eserlerinde bu konuyu değişik açılardan işlemeye çalışmıştır.

Cünûn-ı Aşk Süregelen anlatı boyunca sömüren ve sömürülen toplumların tinsel ve toplumsal anlamda yaşadıkları çatışmalar, yazarın gerçekçi ve tenkitçi üslubuyla okura yansıtılmıştır. Yaşadıkları toplumun çeşitli kesimlerine mensup olan bireylerin, tinsel ve toplumsal açıdan bir gözlemi yapılarak oluşturulmuş kurgusal tipler, toplumdaki sömüren ve sömürülen bireylerin olası bilinçlerini yansıtır.

Finten Dünyevi tutkuları ve sınıf atlama ihtirası nedeniyle bir kadının şeytani bir yapıya dönüşmesi, çeşitli entrik unsurlar ve olaylarla harmanlanan kurgusal evren aracılığıyla okuyucuya yansıtılır. İngiliz sosyetesine mensup çeşitli tiplerin içine düşmüş olduğu içsel ve dışsal tinsel yozluklar, sömürge Hindistan insanının bilişsel ve ekinel savruluşları, maddiyatçı ve baskıcı İngiliz siyasetinin parıltılı görünümü ardındaki ciddi bozukluklar, çeşitli çatışmalar ve eylemlerle ortaya koyulmaya çalışılır. Sorunsal başkarakterin doyumsuz istekleri ve arzularıyla ortaya koyduğu tutum ve tavırların kendisini nasıl bir yok oluşa sürüklediği gözler önüne serilir.

Duhter-i Hindu Avrupa toplumlarının bilim, sanayi, teknoloji ve düşünsel alanlardaki ilerlemeleri, insanoğlunu kölelikten kurtaracağı düşüncesinin aksine gücü elinde bulunduranların kendisinden aşağı toplumları nasıl ezdiği yazarın oluşturduğu kurgusal evrende dile getirilir. Doğa ve medeniyet çatışması olarak da adlandırabileceğimiz eserin temel izleği, medeniyetin insan hayatına kazandırdığı konforun yanında doğa düzeninin ve kanunlarının nasıl hırpalandığı, insanı bir açmaza sürüklediği sezinletirilir. İngilizler insan doğasına, Hintlilerin ise kendi ekinine olan yabancılaşması ele alınır.

B. YAZARIN ESERLERİNDEKİ TEMALARIN TASNİFİ

Toplumsal İzlekler:

- 1. Zulüm/Başkaldırı** Yazar, ömrü boyunca birçok farklı yönetim şekliyle tanışmış ve bunları tecrübe etmiştir. II. Abdülhamid döneminde istibdad, iki Meşrutiyet dönemi ve en sonunda da Cumhuriyet dönemine şahit olmuştur. Yazar kaleme almış olduğu eserlerinin büyük bir çoğunluğunu tarihten ilham alarak başkarakterlerini yöneticilerden seçmiştir. Her türlü despot ve müstebid yöneticiden tiksinişmiş ve onları eserlerinde alegorik düzlemde tenkit etmiştir. O eserlerinde, özellikle "Hakan"da anlayabileceğimiz gibi, Meşrutiyet yönetim biçiminden yana tavır almıştır. Ona göre ülke yönetmek tek bir kişinin sorumluluğu altında bırakılmayacak kadar önemli ve ciddi bir iştir. Dolayısıyla zalim hükümdarların bulunduğu her eserinde ona karşı çıkan halkçı ve özgürlükçü liderler de vardır. Eserlerinde genel olarak iyiler galip gelir. Yazarın bu düzlemde kurgulanmış eserleri şunlardır: Tarık Yahut Endülüs Fethi, İbn Musa, Nazife, Abdullah'ın Sığınağı, İlhan, Turhan, Hakan, Zeynep, Nesteren, Liberte, Eşber, Sardanapal.
- 2. İslam Birliği/İnsancıl İslam** İnsani her alanda köklü ilerlemeler gerçekleştiren Batılı uygarlıklar karşısında Osmanlı aydınları ve siyasileri de yeni atılımlar yapmaya yönelmiştir. Hızla büyük toprak parçaları kaybetmeye başlamış olan Osmanlı Devleti, tarihten ve

destanlardan ilham alarak yeni ölkölere ve değerlere sarılma ihtiyacı duymuştur. Namık Kemal'in "İttihad-ı İslam" dūřüncesinden bir hayli etkilenmiş olan Tarhan, bu dūřünce çerçevesinde eserler kaleme almaya başlayarak özgüvenini kaybetmiş olan toplumun güvenini tazelemeye çalışmıştır. Bu izlek çerçevesinde kaleme alınmış olan eserlerdeki Müslüman tipler her iyi olan her şeyin temsilcisidir ve gittikleri her yere adalet ve esenlik götürürler. Yazarın bu dūřünce çerçevesinde kaleme aldığı eserleri şunlardır: Tarık Yahut Endölüs Fethi, İbn Musa Yahut Zatü'l-Cemal, Tezer, Nazife, Abdullahü's-Saęir, Tayflar Geçidi, Ruhlar, Arziler, Yadigâr-ı Harb.

- 3. Liyakatsizlik** Yazarın bazı eserlerindeki yöneticiler, tamamen beceriksizliklerinden dolayı başarısızlığa uğrarlar. "Abdullahü's-Sağir"de Abdullah, beceriksizliği ve bencilliği yüzünden ecdadının kazandığı Endölüs coğrafyasını Ferdinando'ya kaybetmiş ve kaçmak zorunda kalmıştır. "Nazife" adlı eserde ise Ferdinando'nun da o kadar becerikli ve adaletli bir hükümdar olmadığını öğreniyoruz. Kendisiyle ilgili söyledikleri önemlidir: "Etmis beni tâlim hükümdar" diyerek hükümdarlığın kendisine mecburen geçtiğini ortaya koyar. "Nesteren"de ise, Gazanfer oldukça beceriksiz ve bencil bir yöneticidir. Kardeşi Behram ise halk tarafından daha çok sevilir rağbet görür. Bundan dolayı kardeşler arasında kavga çıkar ve Behram Gazanfer'i öldürerek tahta geçer. Bunun gibi izlekleri görebileceğimiz diğer eserler şunlardır: İbn Musa Yahut Zatü'l-Cemal, İlhan, Turhan.
- 4. Savař Karşitlığı** Yazarın kaleme almış olduğu tiyatro eserlerinin yarısından fazlasının temel vakalarından biri savaştır. Yazara göre vatan savunması ve ölküler için yapılmamış her savaş bir cinayetten ve zulümden ibarettir. Yazarın "Hakan" adlı eserindeki başkarakter, bir hükümdar olarak tamamen barıştan yana tavır takınır ve eserin sonunda aralarında husumet olan devletlerin elçilerine savaşmak yerine barışı öğütler. "Eřber" adlı eserde ise, idealleri uğruna dünyayı fethetmek için yola çıkmış olan İskender, bu uğurda bütün sevdiklerini kaybetmiş ve amaçlarını istediği gibi hayata geçirememiştir. "İbn Musa"da ise savaşla gelmiş olan refah ve adalete rağmen, vatansever İspanyollar ölkelerini geri almak istemiştir. Fakat giden tahakkümiyet yerini bir başkasıyla doldurur. "Abdullahü's-Saęir"de ise Endölüs'ü kaybetmiş olan Arap hükümdarı dūřmanıyla savaşmak yerine barışı tercih ederek sevdiği kadınla mütevazı bir hayat yaşamaya karar verir. "Yadigâr-Harb" adlı eserde barış ve savaş kavramlarını iki ayrı peri temsil eder. Diyalektik açıdan birbirleriyle sürekli çatışma halinde olan iki karşıt güç bazen barış için savaşır, bazen de savaş için barış yaparlar.
- 5. Kadın Hakları ve Eęitimi** Yazarın özellikle İstanbul'da geçen ve güncel sorunları işleyen eserlerinde üzerinde en çok durulan izlekler, kadın sorunlarıyla ilgili olanlardır. Yazara göre kadınlar, hak ettikleri özgürlöklere ve haklara sahip değildirler ve dolayısıyla erkeklerle aynı haklara sahip olabilmelidirler. Erkekler gibi siyasal, ekonomik ve toplumsal alanlarda daha etkin olmalıdırlar. Bilgisiz kadın topluma zararlıdır. Bundan dolayı her kadın okutulmalıdır. Kadınlar birer mülk olarak görölmemeli erkeklerle eřit haklara sahip olmalıdırlar. Bu gibi dūřüncelerin işlendiği eserler genel olarak şunlardır: Tarık Yahut Endölüs Fethi, İçli Kız, Sabr u Sebat, Hakan, Duhter-i Hindu, Finten, İbn Musa, Arziler, Ruhlar...
- 6. Kölelik** Yazarın validesi Çerkezistan'dan İstanbul'a getirilmiş bir cariyedir. Yazar hiç şüphesiz, eserlerinde bu temayı işlerken annesinden de oldukça etkilenmiştir. Fakat bu izleğin işlenmesinin asıl sebebi, Avrupa'da gelişen özgürlökcü ve akılcı dūřünce akımlarıdır. Yazara göre; insan hür doğmuştur ve hiç kimsenin tahakkümü altında kalmadan özgürce yaşamalıdır. Parayla alınıp satılan, sahiplerine her açıdan hizmet etmek zorunda olan, hiçbir hakka ve özgürlöğe sahip olmayan kölelere yazarın eserlerinde ziyadesiyle yer verilmiştir. "Sabr u Sebat" adlı eserindeki Raksaver, Çerkezistan'dan getirilmiş bir cariyedir. Evin genç beyi olan Mehmet'e aşık olur fakat beyin babası Münim Efendi onların izdivacına karşı çıkararak genç kadını kendisiyle evlenmek zorunda bırakır. Kadın karakterin kendi hayatıyla ilgili hiçbir konuda karar verme yetkisi yoktur. "İçli Kız"da ise Perengiz adındaki cariyeye, Osmanlı Devleti'ndeki kölelerin durumunu gösteren en iyi tiplerlerden biridir. Raksaver'in tersine Perengiz, aileden biri olarak görülür ve ona iyi davranılır. Bu eserler haricinde yazarın diğer eserlerinde kölelik izleğiyle işkilendirilebilecek tipler mevcut: Finten-Davalaciro, Cünün-ı Ařk, Duhter-i Hindu, Zeynep, Sardanapal, Abdullahü's-Saęir...
- 7. Yanlış Batılılaşma** Osmanlı Devleti'ndeki yenileşme hareketlerinin başlangıcı olan Tanzimat Döneminde, yazınsal eserler arasında en çok işlenmiş olan konulardan birisidir.

Avrupalılarda gördükleri kentsoylu tiplere özenen Osmanlı zenginleri, gösteriş ve kibarlık budalalığını Batılılaşma olarak görürler. Bu da, toplum içinde oldukça absürt durumlara düşen insanlar görülmesine yol açar. "Sabr u Sebat" adlı eserde, Münim efendi ile Müyesser Bey, Batı eğitim sistemiyle Doğununkini karşılaştırırlar. Bu alanda işin özüne odaklanılması gerektiğini düşünen tipler, insanların tamamen görünüşe odaklandığını vurgularlar. Münim Efendi söylemleriyle Batıyı ne kadar övse de eylemlerinde tutarsızlıklar gösterir. "İçli Kız"da ise, Osmanlı kadınının Batılı kadınları yanlış anladıklarını, çok para harcıyıp şık görünmenin ve anlamsız lakırtılar etmenin Batılılaşma zannedildiği vurgulanır.

8. **Zorla Evlendirme** Geçmiş dönemlerde ebeveynlerin çocuklarını istemedikleri kişilerle görücü usulüyle evlendirmesi hayli alışılmalıdır bir durumdur. Gerek kendi menfaatleri gerekse çocuklarının bu konuda gösterecekleri tavra güvenmeyen ebeveynler, çocuklarının isteklerini ve düşüncelerini göz ardı ederek böylesine önemli bir konuda kendileri bir tercihte bulunurlar. "Sabr u Sebat" adlı eserde Mehmet Bey, Çerkezistan'dan köle olarak getirilmiş Raksaver'e gönlünü kaptırır fakat babası onu amcasının kızı Zehra'yla evlendirmek ister. Babasının bu isteğine karşı çıkan Mehmet Bey, oradan oraya savrulmuş sevdiği kadına kavuşacağı günü bekler. "Mâcerâ-yı Aşk"ta ise Sakîbe, amcasının oğlu olan Bedr-i Felek'le evlendirilmek ister. Düşün gecesi sevdiği adam olan Haydar Mirza'yla birlikte kaçan genç kadın daha sonra hem amcası hem de babası tarafından affedilir. Bu izleğin görüleceği diğer eserler şunlardır: Nesteren (Babasını öldüren Hüsrev'le toplum baskısı yüzünden evlenmek zorun kalır.), Sardanapal (İsyân hazırlığında olan halka karşı kendisini korumak isteyen hükümdar, kızı Yudes'i Abdülbaal'le evlendirmek ister.), Zeynep (Abbas'ı kendisine düşman olarak gören A'lâ, kızı Zeynep'i onunla evlendirerek onunla gücünü birleştirmek ister.)...
9. **Sevenlere Engel Olma** Yazarın eserlerinde çocuklarını zorla istemedikleri kişilerle evlendirmek isteyen ebeveynler olduğu gibi, çocuklarının istediği kişilerle evlenmesine karşı olan tipler de vardır. "İçli Kız" adlı eserde, Sabiha'nın üvey annesi olan Raife, üvey kızının sevdiği erkekle birlikte olmasına engel olmak için çeşitli entrikalar çevirir. "Finten"de ise Lord Dik'le evlenmek isteyen Finten'e Leydi Dik engel olmaya çalışır. Zira Leydi Dik, oğlunun asil sınıfından olmayan birisiyle evlenmesine müsaade etmez. Bu evliliğe engel olmak için çeşitli girişimlerde bulunur. "Abdullah'ın-Sagîr"de ise Sıdika Hatun, oğlunun eski bir İspanyol fahişesi olan Karolina'yla evlenmesine olumlu bakmaz. Endülüs mağlubiyetinden çifti sorumlu tutar.
10. **Batıl İnançlar** Dönemin özellikle Doğulu toplumlarındaki en başat sorunlardan birisi de Batıl inançlar sorunudur. Akıl dışı inançlara sahip olan eğitimsiz ve cahil tiplerin insanın başına ne gibi dertler açabileceği yazar tarafından eserlerinde işlenmiştir. "İçli Kız" adlı eserdeki Raife, oldukça cahil, bencil ve batılları olan bir tiptir. Onun batılları her defasında kötü bir olaya işaret eder. Aynı şekilde "Sabr u Sebat"ta da Zehra ve annesi falciya giderek ne zaman evleneceğiyle ilgili bilgi almak ister. Fakat genç kadının evlilik hayatı felaketle sonuçlanır. Ele aldığımız eserler haricinde bu izleğe rastlanan eserler şunlardır: "Mâcerâ-yı Aşk" (Süt kardeşlerin evlenememesi vb.), Zeynep (Olağanüstü güçlere sahip olarak intikam alma.), Hakan (Olağanüstü özelliklere sahip olan Koncuy, ülkeye barış ve huzur getirir.)

İlişkisel İzlekler:

1. **Aşk** Yazarın tiyatro eserlerindeki bütün vakalar gelen olarak bir aşk anlatısı etrafında geçer. Eserlerinde birbirlerine aşık olan başkarakterler kimi zaman birbirlerine kavuşur, kimi zamansa birbirlerine kavuşamazlar. Yukarıdaki bölümde ele aldığımız aşk/görev çatışmasının haricinde, eserlerinde birbirlerine ihanet eden, birbirlerine kavuşmak için çetin mücadeleler veren, ilişkinin evlilikle sonuçlandığı ya da sonuçlanmadığı, ihanete uğrayan sevgilinin intikam aldığı ya da alamadığı ve yaptıklarından pişmanlık duyan tipler görülür. Aşağıdaki tasnif çalışmasında yazarın eserlerini bu çerçevede ortaya koymaya çalıştık.

1.1. Kıskançlık:

İçli Kız: Üvey kızını, sevgilisi İzzet ve kocası Mesut Efendi'den kıskanan Raife, sevgililerin izdivacına mani olabilmek için çeşitli entrikalara girişir fakat kendi kazdığı çukur hayatına mal olur.

Abdullah'ın-Sagîr: Kral Ferdinando, Abdullah'ın Karolina'yla olan ilişkisini kıskanır ve Karolina'ya birlikte olmayı teklif eder fakat kadın karakter teklifi reddederek aşkına sadık kalır.

Finten: Lord Dik'i genç ve masum bir kız olan Blanş'tan kıskanan Finten, genç kızı öldürmeye çalışır fakat daha sonra fikir değiştirerek Davalaciro'yla birlikte olmaya karar verir.

Turhan: Kanbur'la evlenmiş olan Dilşad, İlhan'ı öldürmüş olmasına rağmen hala ona aşıktır. Durumun farkında olan Kanbur, sevdiği kadını kıskanıyor olsa da elinden bir şey gelmez.

Zeynep: Zeynep, Ceyran'ın Abbas'la zorla evlendiğini bilse de en yakın arkadaşını sevdiği adamdan kıskanır. Olağanüstü güçleriyle ikiliye musallat olarak Ceyran'ın ölümüne sebep olur.

Cünûn-ı Aşk: Maharaça'ya aşık olan Öjeni, onu kıskandırmak için Leydi Florans'ın eski nişanlısıyla nişanlanır. Leydi Florans ise eski nişanlısını kıskandırmak için Maharaça'yla evlenir.

Hakan: Hakan, Koncuy adındaki olağanüstü güçlere sahip doğanın kızına aşık olur ve onunla evlenmek ister. Hakan'la evli olan Günay Hatun ise makamını ve mevkisini kaybedecek olmaktan dolayı genç kızı kıskanır ve onu küçümser.

1.2. Pişmanlık:

Finten: Davalaciro'dan sahip olduğu ucube çocuğu Lord Dik'e aitmiş gibi gösteren Finten, daha sonra Davalaciro'yla aşk yaşamaya başladığında çocuğun ona ait olduğuna Davalaciro'yu inandıramaz. Davalaciro ucube çocuğu öldürür ve Finten de acılar içinde Davalaciro'yu vurur.

Cünûn-ı Aşk: Leydi Florans'la soylulaşmak için evlenen Maharaça, onun milliyetçiliği ve kendini beğenmişliğine dayanamayarak evlendiğine pişman olur.

Sardanapal: Ülkesini zalim hükümdardan kurtarmak için hükümdarın kızı Yudes'e olan aşkını feda eden Darakes, daha sonra sevdiği kadını kaybetmekten pişmanlık duyar.

Turhan: "İlhan" adlı eserde sevdiği adam olan Bahadır Han'ı öldüren Dilşad, bir sonraki eserde işlemiş olduğu cinayetten derin pişmanlık duyarak akli dengesini kaybeder.

1.3. İhanet:

Cünûn-ı Aşk: Leydi Florans, zenginliği ve asaletinden etkilendiği Maharaça için, yüzbaşı olan nişanlısına ihanet eder ve onunla evlenir. Maharaça da, Leydi Florans'la kırıştırmasına rağmen Öjeni'yle para karşılığında ilişkiye girer.

Duhter-i Hindu: Hintli köylü kızını cinsel zaafları için kullanan Tomson, daha sonra valinin karısı Elizabet'le birlikte olur ve makam ile mevki için Sucuruyi'ye ihanet eder.

Finten: Hizmetlisi olan Davalaciro'dan bir çocuk sahibi olmasına rağmen başka bir erkekle evlenmeye çalışan Finten, amacına ulaşamayınca tekrar Davalaciro'ya yönelir.

İbn Musa: Abdülaziz'e aşık olan Adalina, vatanını kurtarmak için sevdiği adamın düşmanlarıyla işbirliği yaparak onun ölümüne sebep olur.

Tezer: Melik'e aşık olan Tezer, sevgilisi Rişar'ı onun için terkeder. Fakat kadın karakter iki erkeğe de aşıktır ve ikisini aynı anda idare etmeye çalışır.

İlhan: Bahadır Han, çocukluk aşkı olan Bağdat Hatun'a onun yeğeni olan Dilşad'a aşık olarak ihanet eder.

Hakan: Hakan'ın kardeşi olan Gök Alp'e aşık olmasına rağmen güç ve makam için Hakan'la evlenen Günay Hatun, aşkına ihanet eder.

1.4. İntikam:

Zeynep: Zeynep, sevdiği adam olan Abbas'la zorla evlenmek durumunda kalan en yakın arkadaşı Ceyran'ı affedemez ve doğaüstü güçleriyle ikiliye musallat olarak Ceyran'ın ölümüne sebep olur.

Mâcerâ-yı Aşk: Amcasının oğlu Bedr-i Felek'le evlenmek üzereyken sevdiği adam olan Haydar Mirza'yla kaçan Sakîbe'yi Bedr-i Felek affedemez ve Sakîbe'yle Haydar Mirza'yı öldürmeye yeltenir.

Nazife: Kendisini sarayda alıkoyarak birlikte olmak isteyen krala karşı Nazife, kavminin çektiği acılara sebep olmuş ecnebi bir adamla birlikte olamayacağını söyler ve onun esiri olarak yaşamaktansa intiharı tercih eder. Mağlup bir kavmin temsilcisi olarak Nazife, galip İspanyol kralı Ferdinando'nun isteklerine başkaldırarak onu en yüce insani duygulardan biri olan aşka mağlup eder.

1.5. Şehvet:

Yabancı Dostlar: Erkek, hayatta en çok korktuğu ölüm gerçeğine artık daha fazla yaklaşmıştır. Kendince dünya nimetlerinin sorgulanması, yaşlılıkla yüzleşme ve içgüdüsel bir şehvet geçmişine duyduğu özlemin itirafnamesi yapılır.

2. **Evlilik:** Yazarın eserlerinde birbirlerine aşık olan başkarakterler çoğunlukla birbirlerine kavuşur ve evlenirler. Evliliklerinden sonra mutlu olan çiftler olduğu gibi aradığını bulamayan tiplere de rastlarız. Yazarın bütün eserlerine değinmeden farklı iletiler vermeye çalışan eserlerini ele alalım.

İçli Kız: Eserin temel kaygısı izdivacın aşkı ve sevgiyi bitirdiğini anlatmaya ve kanıtlamaya çalışmaktadır. Evlenmeden önce birbirlerine tutkulu mektuplar yazan çift, evlendikten sonra bu duyguyu kaybeder.

Cünûn-ı Aşk: Maharaça, evlendiği kadın Leydi Florans'ın kültürünü her ne kadar benimsemiş olsa da, ilişki sırasında kültürel farklar ortaya çıkar ve evlilik felaketle sonuçlanır.

İbn Musa: Endülüs'ü tamamen fetheden Arapların lideri Abdülaziz, insanları kaynaştırmak için kavimler arasında evlilikler yaptırır. Kendisi de İspanyol kraliçesi Eyla'yla evlenir.

Sabr u Sebat: Geleneğe karşı çetin bir mücadele veren Mehmet ve Raksaver ikilisi geleneği mağlup edemez fakat Mehmet'in babasının ölümüyle çiftler birbirlerine kavuşur.

Tarık Yahut Endülüs Fethi: Nusayr oğlu Musa, Tarık'ı Endülüs'ün fethi için görevlendirir ve karşılığında da kızı Zehra'yla onu evlendirmeye söz verir. Tarık büyük fedakarlıklar yaparak ve canını ortaya koyarak sevdiği kadına kavuşur.

Psikolojik İzlekler:

1. **Bencillik/İdealistlik** Yazarın tiyatro eserlerindeki anlatılarda rol oynayan başkarakterler genel olarak bencil ve idealist tiplere çatışması üzerine kuruludur. Özellikle esin kaynaklarını tarihten ya da efsaneden alan eserlerdeki hükümdarlar çoğunlukla bencil tiplere ve genel olarak bencil hükümdara karşı gelen idealist tiplere mevcuttur. Bencillik izleği altında toplayabileceğimiz diğer ilgili izlekler genel olarak şöyledir: Zalimlik, açgözlülük, hırs, kindarlık, menfaatçilik, maddiyatçılık, zevk düşkünlüğü, kendini beğenmişlik vb. İdealistlik izleği altında toplanabilecek diğer izlekler ise: Fedakarlık, cesaret, empati, acıma, inanç, yardımseverlik, dayanışma, vatanseverlik vb.

Sardanapal: Anlatı, toplumsal özelemler ve beklentiler ile şahsi arzular ve tutkular arasında sıkışıp kalmış bireylerin yaşadığı toplumsal ve tinsel çatışmayı, Klasisizm'in biçim ve biçiminde aktaran bir trajedir.

Tarık Yahut Endülüs Fethi: Eserdeki anlatı ve anlatı kişileri tarihten esinlenerek, toplumu ve insanlığı ileriye götürecektir. Manevi değerlerin, kişiler tarafından benimsenmesi halinde adil, refah ve gelişmiş bir düzenin kurulabileceğini dile getirir. Toplumu ileriye götürecektir. bireysel bütün istek ve menfaatlerden soyutlanmış ortak bir bilinçtir.

İbn Musa: Arap Müslümanlarının Endülüs coğrafyasına yaptığı seferler süresince takındıkları tutum ve tavır, evrensel ve barışçıl bir din kurabilme çerçevesinde olur. Düşmanlarına karşı sergiledikleri insanüstü ahlakçılık ve hakkaniyet duygusu sayesinde onların saygılarını kazanıp çoğu tarafından hoş karşılanırlar. Düşmanlarının kötücül ve canavarımsı yapılarına karşı, İslam anlayışından kaynaklı adil ve fedakar dünya görüşleriyle düşmanlarına korku dostlarına ise güven verirler.

Eşber: Vatanını savunmak adına cihangirane bir bilinçle hareket eden halkla, güç ve macera adına başka toplumları istila eden ve sömüren halkın destansı mücadelesidir. Gücü elinde bulandıran insanların tarihe adını yazdırmak uğruna akla ve insanlığa ters düşen olayların ve olguların sorgulanmasıdır.

Liberte: Despot'un sarayının zindanında bir esir olan Liberte (Özgürlük) Nasyon'a (Ulus) aşkıdır. Despot her ne kadar Nasyon'la Liberte'yi birbirleriyle evlendirmek istese de, saltanatını kaybetme ihtimalini göze alamaz ve çevresindeki dalkavukların da bu durum işlerine gelmez. Zira onlar da buldukları mevkiyi kaybetmek istemez ve hem Liberte'yi hem de Nasyon'u bu sevdadan vazgeçirmek için ellerinden geleni yaparlar. Liberal ise, Liberte'yle Nasyon'un birbirlerine kavuşmaları gerektiğini Despot'a salık verir.

Tezer: Tarihi şahsiyetleri ve olayları kendi hayal dünyasında yeniden canlandıran yazar, III. Abdurrahman'ı sonradan Müslüman olmuş İspanyol bir güzele aşık eder ve toplumsal beklentilerle Melik'in istekleri birbirleriyle çatışma haline girer. Nişanlısı Rişar'la evlenmek üzereyken gönlünü Melik'e kaptıran Tezer, ikisini aynı anda idare etmeye çalışır. Fakat onun oynadığı bu oyun halk tarafından ortaya çıkarılır ve onun öldürülmesi istenir. Melik, toplumsal beklentiler karşısında aşkıdan vazgeçerek Tezer'in ölümüne göz yumar.

İlhan: Bahadır Han, şahsi hırslarının ve arzularının esir bir temsilcisi rolünü oynarken Emir Çoban, kendisini halkına adanmış ideal bir insan rolünü üstlenir. Süregelen anlatı içerisindeki kurgusal karakterler, benliklerinde kutsallaştırdıkları düşüncelerin ya da iradesel zayıflıkların birer esiri halindedirler.

2. **Şehvet/Sevgi** Tarhan, anlatılarında aşk konusunu farklı şekillerde ele almaya çalışmıştır. Kimi aşk ilişkileri oldukça masum ve güçlü bir sevgiye dayanırken, kimilerinde şehvet ve menfaat ön plandadır. Sevgi izleğiyle ilişkilendirebilecek diğer izlekler genel olarak şöyledir: Sadakat, saflık, romantizm, duyarlılık, duygusallık, fedakarlık, yüceltme, bağlılık vb. Şehvet izleğinde ise: menfaat, çıkar, zevk, yalan, geçicilik, cinsellik gibi unsurlar ön plandadır.

Abdullahü's-Sagîr: Bütün eserlerinde insanın en büyük varoluşsal anlamı olarak aşkı göstermiş olan yazar, Arapların Endülüs'den çekilmesine sebep olmuş kral Ferdinando'yu aşk konusunda mağlup gösterirken Abdullahü's-Sagîr'i galib olarak gösterir. Abdullah ve Karolina'nın aşkı, oldukça saf ve derindir.

Cünûn-ı Aşk: Eserin başkarakteri Maharaça, Leydi Florans'la kanını soylulaştırmak için evlenir. Öjeni'yle para karşılığında birlikte olur. Leydi Florans'la Hindistan'a gittiğinde kendisine yeni odalıklar ister. Aşk ilişkileri tamamen menfaat üzerine kuruludur.

Duhter-i Hindu: Bir İngiliz zabıtine saf ve temiz duygularla aşık olan Hintli Sucuruyi, Tomson tarafından makam ve mevki için aldatılır.

Finten: Misis Kıros, Hintli hizmetçisi Davalacıro'nun beden gücünden ve vahşiliğinden etkilenerek ona karşı şehvet duyar. Lord Dik'le evlenmek istemesinin sebebi ise İngiliz soylu sınıfına yükselebilmektir.

Tarık Yahut Endülüs Fethi: Tarık, sevdiği kadın olan Zehra'yı elde edebilmek için uzun yıllar Endülüs'de savaşır ve canını ortaya koyar. Büyük fedakarlık göstererek sevdiği kadını evlenir.

Yabancı Dostlar: Erkek, hayatta en çok korktuğu ölüm gerçeğine artık daha fazla yaklaşmıştır. Kendince dünya nimetlerinin sorgulanması, yaşlılıkla yüzleşme ve içgüdüsel bir şehvet geçmişiyle duyduğu özlemin itirafnamesi yapılır.

DİĞER EDEBİYATÇILARIN İNCELEMELERİ

Yazarın tiyatro eserleriyle ilgili bazı edebiyat araştırmacıları çeşitli tasnif çalışmaları yapmışlardır. Asım Bezirci, İnci Enginün, Ahmet Kabaklı, İbrahim Necmi Dilmen, Hikmet Dizdaroğlu bunlardan bazılarıdır. Aşağıda Hikmet Dizdaroğlu'nun yapmış olduğu tasnif çalışmasını paylaşıyoruz:

1- Konuları yerli hayatımızla ilgili olanlar: Sabr u Sebat, İçli Kız

2- Tarihi piyesler:

a) Tarihi olaylara bağlı olanlar: Târık, İbn-i Mûsâ

b) Tarihi olayı değiştirerek anlatanlar: İlhan, Turhan

3- Tarihi bir ada bağlanan düşsel piyesler: Sardanapal, Nazife, Abdullahü's-Sagîr, Eşber, Tezer

- 4- Uzak ülkelerde ve belirsiz bir tarihi dekor içinde geçenler: Mâcerâ-yı Aşk, Duhter-i Hindû, Finten, Nesteren, Zeyneb, Hakan
- 5- İdeolojik nitelikte olanlar: Liberte
- 6- Günlük olaylarla ilgisi bulunanlar: Yâdigâr-ı Harp
- 7- Konusunu Türk tarihinden alanlar: Kanuni'nin Vicdan Azâbı (basılmamıştır)

Tiyatroları yazılışları bakımından, çeşitli biçimdedir. Kimisi manzum, kimisi düzyazı, kimisi de karışıktır. Manzum olanların kimisi aruzla, kimisi duraksız hece ölçüsü ile, birisi de hece ve aruzla karışık yazılmıştır. Bu yönden tiyatroları şu kısımlara ayrılır:

1. Manzum oyunları:

a) Aruzla yazılanlar:

Nazife yahut Fedâ-yı Hamiyet, Tezer, Eşber, Sardanapal, Abdullahü's-Sagîr, İlhan, Turhan, Hâkan

b) Duraksız hece ölçüsüyle ya da ölçüsüz, fakat uyaklı olanlar:

Nesteren, Liberte, Cünûn-ı Aşk

c) Aruz ve hece karışık olanlar:

Kanuni'nin Vicdan Azâbı (basılmamıştır)

2. Düzyazı halinde olanlar:

a) Baştan sona dek düzyazı olanlar:

Mâcerâ-yı Aşk, Sabr u Sebat, İçli Kız

b) İçinde birkaç manzume bulunanlar:

Duhter-i Hindû, Târik-yahut-Endülüs Fethi

c) Nazım ve düzyazı karışık olanlar:

Zeyneb, Fitnen, İbn-i Mûsâ-yahut-Zatülcemâl, Yâdigâr-ı Harb

ŞİİRLERİ

Genel bakış Özellikle şahsi hayatında yaşadığı acı tecrübeleri ve geçirdiği tinsel travmaları konu edinen şairin, bunların haricinde Paris'teki yaşantısını ve kırsal hayatı konu edinen şiirleri de mevcuttur. Toplamda on bir şiir kitabı bulunan şairin ölümünden yıllar sonra yayımlanmamış şiirleri de Hep Yahut Hiç adıyla bir kitapta derlenmiştir. Şiirlerinin çoğunda benliğinde derin izler bırakmış olan eşi Fatma Hanım'ın ölümünü işleyen şair, aynı zamanda annesi olan Müntehâ Hanım'ın ölümü üzerine de uzun bir şiir yazmıştır. Geleneksel nazım biçimlerini ve biçemlerini eserlerinde kullanan şairin, dizelerindeki üslup da ziyadesiyle ağırdır.

1. *Kaybettiği Sevdikleri İçin Yazdığı Şiirler* Şair bütün hayatı süresince birçok kadınla farklı düzeylerde ilişkiler yaşamış olsa da ona en çok tesir etmiş olan kadın Fatma Hanımdır. Eşinin ölümünün hemen ardından kendisini bir odaya kapatıp Makber adlı eserini yazan şair, daha sonra da onunla ilgili birçok şiir yazmıştır. Ölüm karşısındaki çaresizliğinin farkına varan şair, melankolik bir edayla metafiziksel sorgulamalara girişerek Romantizmin etkisiyle coşkunluğa kapılır.

Makber Eşinin Beyrut'ta ölmesi üzerine kendisini bir odaya kapatıp kaleme aldığı bilinen eseri 1885 yılında yayımlanmıştır. Aruz kalıplarıyla kaleme alınan eser, sekizer dizelik bentlerden oluşur. Uzun bir dönem hastalıklarla mücadele eden eşinin, kendi gözleri önünde eriyip gittiğini gören şair, içinden hiçbir zaman çıkamayacağı keder duygusuna hapsolür.

Hacle 1886 yılında yayımlanmış olan eser, mısra sayısı kırk ikiyi bulan sekiz bentten oluşur. Makber gibi Hacle de şairin eşi Fatma Hanım'ı konu edinir. Eşinden sonra yeni bir evliliğin hayalini kuran Tarhan'ın karşısına eski eşi Fatma Hanım'ın hayalleri çıkar.

Ölü 1885 yılında yayımlanmış olan eser, Makber'in zeyli niteliğindedir ve on altı beyitlik 10 bentten oluşur.

Bunlar O'dur "Makber" ve "Ölü" adlı eserlerinden önce yazılmış şiirlerinden oluşan eserde şair, eşi Fatma Hanım'ın yaşadığı hastalığın etkisinde kalarak, ölüm, aşk ve tanrı gibi konuları işler. Sevddiği kadının ölümünden korkan şair, acizliğinin farkına vararak tanrıya sığınır. 1885 yılında yayımlanan eser on dokuz şiirden oluşur.

Validem Çerkezistan'dan esir olarak getirilmiş annesine yazdığı bir ağıt niteliğinde olan ve onun hayatını anlatan eser, dokuz yüz yetmiş dört adet kafiyesiz mısralardan oluşan altmış beş bentlik bir manzumedir. 1913 yılında İctihad Matbaası'nda yayımlanır.

2. **Şahsi Tecrübeleri ve Fikirleriyle Yazılmış Şiirler** "Divaneliklerim Yahud Belde", "Sahra", "Garam", "Kahbe Yahud Bir Sefilenin Hasbihali", "Balâdan Bir Ses" ve "İlham-i Vatan" gibi eserler, konularını şairin yaşam tecrübelerinden ve fikir dünyasından alır. Paris'te yaşadıkları, seyahatlerindeki ve kendi ülkesindeki aşk tecrübeleri, kır hayatı ve şehir hayatıyla ilgili düşüncelerini ve izlenimlerini estetik ilkeler çerçevesinde okurlarıyla paylaşır. Hayatı boyunca birçok ülkede değişik sıfatlarla bulunmuş olan yazar sözünü sakınmadan her konuya değinmeye çalışmıştır.

Divaneliklerim Yahud Belde İlk olarak "Belde" adıyla yayımlanan eser daha sonra şair tarafından "Divaneliklerim" ismiyle 1885 yılında Dikyan Karabetyan Matbaasında basılmıştır. Toplamda on yedi şiirden oluşan eserde şair, genç bir kâtipken Paris'te yaşadığı bazı mecaralı olayları, tecrübelerini ve izlenimlerini paylaşır.

Sahra Yeni Türk Edebiyatının ilk pastoral şiiri olarak kabul edilen eser, şair tarafından Edirne'de kaleme alınmış ve 1879 yılında İstanbul'da Mihran Matbaasında yayımlanmıştır. Dönemin yazınsal eserlerinde genel olarak işlenen şehir hayatının dışında şairin kır hayatını ele almasıyla edebiyatımızda önemli bir yere sahiptir. Biçimsel olarak Avrupalı nazım türlerinden esinlenerek, çeşitli bentlerden oluşturulmuş bir manzumedir.

Garam 1923 yılında Matbaa-i Âmire'de yayımlanmış olan eser aslında şair tarafından 1876 yılında kaleme alınmıştır. Daha önce de 1912 yılında Şehbal dergisinde tefrika edilmiştir. Bir aşk hikayesinin anlatıldığı eserde şairin temel fikirlerinin ve görüşlerinin yansımaları görülür.

Kahbe Yahud Bir Sefilenin Hasbihali "Kahbe" olarak adlandırdığı eserin bu isimle yayımlanamayacağı söylendiğinde şair, eserine "Bir Sefilenin Hasbihali" adını verir ve 1886 yılında Karabet ve Kasbar Matbaasında yayımlar. Victor Hugo'nun "Sefiller" adlı eserinden ilham alarak oluşturduğu düşünülen eserde, masum bir köylü kızının şehre gelince yaşadığı facialar anlatılır. Nazım ve nesir karışımından oluşan eserde, evlenme vaadiyle köyden şehre getirilen genç bir kızın kirletilip geneleve düşüşü anlatılır.

Balâdan Bir Ses 1911 yılında F.Löfler Matbaasında yayımlanmış eserin genel konusu hakkında Asım Bezirci şöyle demiştir: "Tanrının gücünü, yüceliğini anlatır. İnsan aklının hiçbir zaman onu tanıyamayacağını, kavrayamayacağını söyler".

İlham-i Vatan Toplamda on dokuz şiirden oluşan eser, 1918 yılında Matbaa-i Âmire'de yayımlanmıştır. Genel konusu vatanseverlik ve kahramanlık üzerine kurulu olan eserde şair, daha önce yazmış olduğu eserlerden de faydalanmış ve bazı mensur bölümler de eklemiştir. Yapıtın girişinde Süleyman Nazif tarafından kaleme alınmış bir önsöz bulunmaktadır.

TAVSİYE KAYNAKÇA

Bezirci, A. Abdülhak Hamit, Altın Kitaplar, İstanbul.

Dizdaroğlu, H. Abdülhak Hamid Tarhan-Hayati, Sanati, Eserleri, Varlık Yayınları İstanbul.

Enginün, İ. Abdülhak Hâmid Tarhan, KTB Yay. Ankara.

Mardin, Y. Abdülhak Hâmid'in Londrası, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Sâfi, İ. Altın Suyuna Batırılmış Bir Hayat Abdülhak Hâmid Tarhan, Dergâh Yay., İstanbul.

Tanpınar, A. H. 19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.

Tansel, F. A. Hususi Mektuplarına Göre Namık Kemal ve Abdülhak Hâmid, Akçağ Yay., Ankara.

